

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Katedra bohemistiky

Bc. Šárka Dolanská
Česká filologie – Historie

**PROMĚNY DIVADELNÍ HRY ALOISE JIRÁSKA
LUCERNA
(MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE)**

THE METAMORPHOSES OF ALOIS JIRASEK'S STAGE PLAY THE
LANTERN
(DIPLOMA THESIS)

Vedoucí práce
prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc.

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem na této práci pracovala samostatně a že práce je zcela původní.
Veškerá použitá literatura je uvedena v seznamu literatury.

V Olomouci 14. května 2012:

Děkuji prof. PhDr. Jiřímu Fialovi, CSc. za cenné rady a kritické připomínky a dále pak Mgr. Heleně Mikulové z Památníku národního písemnictví za ochotu a vstřícnost při vyhledávání materiálů.

Obsah

1. Úvod	5
1.1 Situace divadelnictví a dramatu v době vzniku <i>Lucerny</i>	6
1.2 Vývoj pohádkového dramatu, žánrové zařazení <i>Lucerny</i>	8
1.3 Jirásek dramatik	11
2. Geneze <i>Lucerny</i>	14
2.1 Myšlenka	14
2.2 Inspirace	15
2.3 <i>Předehra k divadelní hře začaté r. 1893</i>	18
2.4 Vznik divadelní hry	20
3. Struktura a obsah <i>Lucerny</i>	26
4. Premiéra	31
4.1 Ohlasy prvního uvedení	32
4.2 Další vývoj	35
5. <i>Lucerna</i> v průběhu dějin českého divadla	37
5.1 První cesty	37
5.2 Poválečná <i>Lucerna</i>	43
6. <i>Lucerna</i> přelomu století	48
6.1 <i>Lucerna aneb Boj o lípu</i>	50
7. Další podoby <i>Lucerny</i>	55
7.1 Hudební ztvárnění	55
7.2 Film	57
8. Závěr	59
Anotace	61
Seznam literatury	62
Příloha	67

1. Úvod

Alois Jirásek patří bezesporu mezi nejvýznamnější a nejznámější české spisovatele. Nedílnou součástí Jiráskova spisovatele je také Jirásek dramatik. Drama *Lucerna* je Jiráskovou osmou hrou. Vhodně zvolený žánr, laskavý humor i zobrazení problémů a situací naší společnosti, to vše vytvořilo z *Lucerny* hru označovanou jako národní, slavnostní, kterou diváci přijali za svou a chodí na ni dodnes.

Abychom byli schopni pochopit význam, nadčasovost a popularitu nejoblíbenější divadelní hry Aloise Jiráskova, je nutné upozornit na skutečnosti a podmínky, v jakých toto dílo vznikalo. Zaměříme se na obecné tendence ve vývoji divadelní kultury v českém prostředí i žánru, do kterého bývá *Lucerna* řazena. K tomuto uvedení do problematiky také patří pohled na Jiráskova jako dramatika a na fungující spolupráci s „dvorním“ režisérem Aloise Jiráskova – Jaroslavem Kvapilem. Geneze *Lucerny* nebyla nikterak jednoduchá, ve druhé kapitole využitím archivních pramenů rekonstruujeme složitý vývoj od počáteční myšlenky a inspirace přes přípravy až po vznik divadelní hry. Premiérou *Lucerna* nastupuje cestu, která stále nenachází konce. Hra se takřka ze dne na den stala velice populární, v každém období dokázala tato dramatická báchorka svým humorem i „českostí“ povzbudit, ať už se jednalo o okamžiky jejího vzniku, útrapy obou válek i desetiletí socialistického režimu. Na sklonku století se i *Lucerna* dočkala změn, kterých by se její autor nenadál. Do nového tisíciletí vstupovala *Lucerna* inovovaná, obohacená o nové interpretace, které přináší problémy současného světa. Během svého vývoje se dočkala nejen tradičních zpracování, respektujících autorův jazyk i styl, ale i experimentálních a groteskních. K proměnám *Lucerny* patří i její jiné podoby, oblíbenost a muzikálnost jí zaručily věčnost na stříbrném plátně, gramofonových deskách a novodobě na internetu. Pokusme se v následujících kapitolách postihnout všechny proměny *Lucerny*.

1.1 Situace divadelnictví a dramatu v době vzniku *Lucerny*

České drama se na sklonku 19. století dočkalo rozmachu, jaký neměl v dosavadním rozvoji české kultury obdoby.¹ Jednou z příčin bylo i zlepšení institucionálních podmínek divadelního života. V čele divadelního dění stálo Národní divadlo v Praze s vyspělým činoherním, operním a baletním souborem. Stálá profesionální divadla byla také v Plzni a v Brně. Současně se od 80. let nebyvale rozrůstal i počet divadelních společností bez stálé domovské scény, činnost také vyvíjelo několik set amatérských spolků a divadelních odborů. České divadlo se tak mohlo ke konci 19. století rozsahem a kvalitou institucionálního zázemí měřit s nejnávštěvnějšími divadelními kulturami Evropy. Rozvoj divadelního dění zároveň podněcoval původní dramatickou tvorbu. Byly vypisovány soutěže o nejlepší původní novinku v různých dramatických žánrech, zejména dramaturgie Národního divadla spolupracovala s předními literáty své doby. Drama na českých scénách podporovaly také časopisy, např. *Česká Thália* v letech 1891–1892 zveřejňovala překlady francouzských studií informujících o symbolistním dramatu.²

Nejvyšší úroveň dosáhl provoz Národního divadla, a to jak po stránce technického vybavení budovy, tak co se týče kvalit hereckého souboru a úrovně režijní a dramaturgické práce. Na této scéně se od jejího otevření střetávalo hned několik stylů, od pozdně romantických dramaturgií až po dramaturgiu realistického typu. Základem inscenační praxe tohoto období byl estetický kánon pozdního romantismu, důraz byl kladen na bohatou, realistickou dekoraci i kostýmy, na diváka měla působit náročně režírovaná představení. Vznikaly zde inscenace českého i evropského repertoáru a podobným způsobem byly uváděny i původní novinky zejména Jaroslava Vrchlického, Ladislava Stroupežnického, Matěje Anstazie Šimáčka a také samotného ředitele Národního divadla v letech 1883–1900, Františka Adolfa Šubrtu.³

Od počátku 90. let se i u nás začaly projevovat protiromantické tendence, které se pak důrazněji uplatnily od poloviny posledního desetiletí. Objevila se problematika tzv. intimní dramaturgie, symbolistního dramatu. V opozici k umělecké praxi

---

¹ Situaci divadelnictví a dramatu na přelomu 19. a 20. století se podrobně věnují *Dějiny českého divadla III*, dále *Přehled dějin českého divadla. II. 1862–1945*, na dějiny Národního divadla je pak zaměřena publikace *Sto let Národního divadla*.

² Sendlerová, M. – Kudrnáč, J. (eds.): *Pohádkové drama*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999, s. 333–348; Brabec, J. et al.: *Dějiny českého divadla III*. Academia, Praha 1977, s. 282–283.

³ *Ibidem*, s. 333–334.

Národního divadla vznikaly projekty, které chtěly prosazovat jiný divadelní styl. Po jednoměsíčním provozu Divadla v Národním domě v roce 1894 provozoval divadelní spolek z popudu Arnošta Procházky a Jiřího Karáska v letech 1896–1899 Intimní volné jeviště, který se soustředil na moderní evropskou divadelní produkci i původní dramatické novinky. Inscenační způsob se od užívaného v Národním divadle lišil, byl zbavován deklamačního patosu, scénické řešení na malém jevišti bylo jednoduché. Spor mezi realistickou a subjektivně symbolistní koncepcí dramatu nakonec vyústil v odvolání dosavadního ředitele Národního divadla v červenci roku 1900. Do vedení byl jmenován Gustav Schmoranz jako ředitel, Karel Kovařovic jako šéf opery a Jaroslav Kvapil do funkce dramaturga a hlavního režiséra činohry. Právě Kvapilova dramaturgie a režijní práce uvedla na scénu moderní pohádkové drama v duchu lyrického impresionismu. Jako první činoherní novinku za svého působení uvedl drama *Byl jednou jeden král* od Holgera Henrita Drachmanna, dánského autora řady pohádkových her; následovaly hry takových předních evropských dramatiků, jako jsou Gerhard Hauptmann⁴ a Maurice Maeterlinck.⁵ Inscenoval také obě Jiráskovy pohádkové hry, *Lucernu* roku 1905 a *Pana Johanese* 1910 (tato hra byla dokonce napoprvé G. Schmoranzem vrácena autorovi⁶).

Další přední autor pohádkových dramát, Hugo von Hofmannstahl však nenalezl zastoupení na scéně Národního divadla. Jeho hry provozovalo Divadlo Umění, hlásící se k symbolistnímu programu.⁷

Na českých scénách si zároveň stále udržovaly pevné místo kouzelné hry staršího typu, zejména dramata Tylova byla pravidelně uváděna.

Drama první poloviny devadesátých let tedy bylo omezeno především na přejímání podnětů z evropských literatur. Teprve od druhé poloviny desetiletí se postupně začal rozvíjet i původní český repertoár, který odpovídal novým

---

⁴ V 90. letech napsal dvě mimořádně úspěšná symbolistní pohádková dramata: *Haniččino nanebevzetí* (uvedena v Národním divadle roku 1894) a *Potopený zvon*; Sendlerová, M. – Kudrnáč, J. (eds.): *Pohádkové drama*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999, s. 342.

⁵ Nejpopulárnějším dílem tohoto předního představitele moderního dramatu u nás bylo pohádkové drama *Modrý pták*, pocházející z roku 1908, premiéra v Národním divadle roku 1912; Sendlerová, M. – Kudrnáč, J. (eds.): *Pohádkové drama*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999, s. 343–345.

⁶ Kvapil, J.: *O čem vím*. Nakladatelství Orbis, Praha 1932, s. 390.

⁷ Hry *Bloud a smrt*, *Sobejdina svatba*, *Císař a čarodějka*; Sendlerová, M. – Kudrnáč, J. (eds.): *Pohádkové drama*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999, s. 343–344.

představám o povaze dramatu a divadla. V jeho rámci se pak stále výrazněji začala vyvíjet skupina her, které můžeme označit jako pohádkové drama.⁸

1.2 Vývoj pohádkového dramatu, žánrové zařazení *Lucerny*

Divadelní hra *Lucerna* bývá tradičně označována jako pohádkové drama.⁹ Nejprve je nutno pojem pohádkové drama vymežit a stručně pojednat vývoj žánru. K otázce jednoznačného zařazení do tohoto žánru se vyjádříme posléze.

Pohádkové drama je žánr dramatu odvozený od folklorního žánru pohádka. Termín pohádkové drama v rámci evropské divadelní kultury označuje hry, jejichž látky jsou čerpány z repertoáru folklorní nebo autorské pohádky, případně z pověsti či mýtu. Pohádka původně představovala žánr vnitřně velmi různorodý, typická pohádková témata náležela v minulosti do nejrůznějších literárních okruhů. Pro jeviště se staly až na ojedinělé výjimky inspiračním zdrojem pouze látky tzv. kouzelných pohádek. Avšak i motivy, které dnes považujeme za konstitutivní prvky pohádky, se v kontextu dramatu a divadla dostávaly do nových funkčních souvislostí. Ke klíčovému rysům náleží fantazijní stylizace času i prostoru a rezignace na přírodní zákonitosti a na kauzalitu. Důležitými postavami se stávají nadpřirozené bytosti (v případě *Lucerny* vodník, víly, hejkal), které se konfrontují se světem lidí. Inscenace pohádkových dramát využívá technické iluzivní prvky, jejichž pomocí jsou předváděny divácky atraktivní kouzelné motivy.¹⁰

Pohádkové drama je podstatně starší než úpravy pohádkových látek pro potřeby divadla pro děti. Nelze je také ztotožňovat s proudy antického a středověkého divadla, které své látky čerpaly z mytologie. Ve vyhraněnější podobě se pohádkové drama začalo objevovat od doby baroka, kdy plnilo specifické funkce v rámci dobového repertoáru. Úzce sousedilo s proudem nadpřirozených a kouzelných efektů v dramatech nejrůznějších žánrů, například feérie.¹¹ V širším slova smyslu se termínem pohádkové drama dají označit i hry užívající pohádkové či legendární

---

⁸ Sendlerová, M. – Kudrnáč, J. (eds.): *Pohádkové drama*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999, s. 336.

⁹ Viz např. svazek *Pohádkové drama, Dějiny českého divadla III* nebo *Encyklopedie literárních žánrů*.

¹⁰ Tureček, D.: Pohádkové drama. *Divadelní revue*, 3, 2001, s. 55.

¹¹ Feérie – žánr výpravné hry s kouzelnými prvky a nadpřirozenými motivy.

motiv, případně snové zážitky; za všechny jmenujme například Shakespearův *Sen noci svatojánské* či *Zimní pohádka*.¹²

Koncem 18. a v první polovině 19. století souvisel rozvoj pohádkového dramatu především s vídeňskými komerčními scénami, na nichž se pěstovala kouzelná hra. Kouzla, která byla divákovi předváděna za pomoci rafinované techniky, představovala atraktivní podívanou, ale nijak významně se nepodílela na spoluutváření tématu hry. S postupným přizpůsobováním předměstských scén nárokům a vkusu středostavovského publika se měnila i podoba kouzelné hry, žánr se otevřel satirickému zobrazení soudobé reality. Praxe předměstských vídeňských scén ovlivnila výrazně i české drama, především hry Václava Klimenta Klicpery či Josefa Kajetána Tyla (zejména *Strakonický dudák*).¹³

Další podstatnou proměnou prošel žánr na zlomu 19. a 20. století v souvislosti s modernistickým pojetím dramatu a divadla. Od počátku nového století si hry s pohádkovými náměty získávaly stále pevnější pozici, novoromantické pohádkové drama se stalo nejvděčnějším projevem modernistických kulturních proudů. K charakteristickým znakům náleželo zřetelné oslabení úlohy dramatického děje, soustředěný důraz na psychologii postav a podstatná byla lyrizace literárního stylu. Příznačné bylo poměrně velké množství rozsáhlých monologů a důraz na symbolickou roli rekvizity a přírodního i jiného prostředí. Téma bylo typicky soustředěno k niterným problémům lidské existence, dokonce se drama snažilo symbolickou formou postihnout zásadní aspekty lidského bytí v jeho individuálním i společenském rozměru. Pohádkový typ příběhu na zlomu století vyhovoval představám o náročném umění. Pojetí snu, jednoho z klíčových motivů kouzelných her i novodobých pohádkových dramát, se od předchozího lišilo – sen měl být útekem od reality do světa fantazie, emocionality a poezie. Jevištní provedení působilo oproti realistickým a naturalistickým hrám dojmem statickosti. Podstatnou roli při jevištním uvedení hrála hudební a výtvarná složka, k řadě pohádkových dramát komponovali původní scénickou hudbu přední skladatelé: Josef Suk k Zeyerovým dramatickým báchorkám, Josef Bohuslav Foerster ke Kvapilově *Princezně Pampelišce* a k Jiráskově *Lucerně* hudbu složil Karel Kovařovic. Výprava zdůrazňovala citové rozpoložení dramatických postav a celkovou emocionální

¹² Tureček, D.: Pohádkové drama. *Divadelní revue*, 3, 2001, s. 55.

¹³ *Ibidem*, s. 56.

atmosféru hry, a to především pomocí souhry světla, střídání světla a tmy a barevností dekorací i kostýmů.¹⁴

Pohádkové drama bylo v české kultuře zlomu 19. a 20. století zastoupeno poměrně úzkou skupinou textů, vznikajících v krátké době mezi roky 1894–1919. Jednotlivé typy žánru se zřetelně odlišovaly nejen od norem realistického dramatu, ale i od ostatních způsobů využití nadpřirozena v české i evropské divadelní kultuře. Tento nový typ pohádkových dramát se ovšem od starších kouzelných her obrozenského stylu lišil.¹⁵

Na české divadelní scéně se o rozvoj pohádkového dramatu zasloužil na zlomu století především již zmiňovaný Jaroslav Kvapil, a to jako autor, dramaturg i režisér. Nejenže inscenoval hry předních moderních dramatiků, ale sám sepsal libreto k *Rusalce* Antonína Dvořáka, pohádkovou feérii *Sirotek* a především pohádkové drama *Princezna Pampeliška* (1897). Toto drama mělo nejbližší modernistické větví dobové evropské divadelní kultury. V roce 1899 proběhla premiéra dalšího pohádkového dramatu, *Radúze a Mahuleny*, od Julia Zeyera. Tato hra představovala novoromantický podtyp s řadou rysů literatury lumírovského stylu. Dekadentní variantu žánru s exotickým, orientálním námětem přinesl na scénu Jiří Karásek ze Lvovic – *Sen o říši krásy*, dále pak Gabriela Preissová a její *Zlatorog* z roku 1912. Jiráskův text byl nejvýraznějším příkladem prolínání tradičních, ještě obrozenských způsobů výstavby sentimentálního dramatu s impulsy divadelní moderny devatenáctého století. *Lucerna* představovala kompromis mezi několika žánrovými klíči, pojily se v ní prvky hned několika estetických norem a se symbolistní dramatickou pohádkou v Kvapilově či Zeyerově podání jevila jen volnou příbuznost, nebyla do takové míry moderní, obsahovala řadu osvědčených postupů staršího typu kouzelných her. Jirásek zcela módní vlně impresionistického lyrismu nepodleh, jeho nezávislost na dobové poplatnosti byla vyzdvihována divadelní kritikou. Ve stopách Tylových tak znovu zdůraznil národněvýchovnou funkci dramatu.¹⁶

Za poslední počín hlavní vlny pohádkových dramát počátku minulého století bývá považována inscenace *Strakonického dudáka* J. K. Tyla v Kvapilově úpravě roku

---

¹⁴ Tureček, D.: Pohádkové drama. *Divadelní revue*, 3, 2001, s. 55.

¹⁵ Sendlarová, M. – Kudrnáč, J. (eds.): *Pohádkové drama*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999, s. 331.

¹⁶ *Ibidem*, s. 331–332, 339.

1913. Stala se posledním zásadním dramaturgickým a režijním skutkem v oboru. Další vývoj historický i umělecký se odklonil od dramaturgie pohádkových her, klíčovými autory pohádkového dramatu až do dnešní doby tak zůstali Zeyer, Kvapil a Jirásek se svou *Lucernou*.¹⁷

Otázkou žánru pojednávané Jiráskovy divadelní hry se zabývá divadelní kritik a historik Josef Träger ve své souhrnné studii *Jiráskova Lucerna*.¹⁸ Poznává, že hned po premiéře byla Jiráskova hra označena za český sen letní noci, byla přirovnána k Shakespearově veselohře *Sen noci svatojánské* pro spojení panského a lidového prostředí, pro prolínání světa skutečnosti se světem pohádkovým. Proti tomuto srovnání se ohradil například Karel Matěj Čapek-Chod – Jiráskovi hrdinové podle něj nejsou polobohy mýtu, ale postavy ze skutečného světa. Rovněž Jindřich Vodák zavrhuje toto srovnání; Jiráskův příběh nedovoluje postavám si tak volně a odevzdaně hrát, jako si hrají lidé Shakespearovi. Naopak za „nic víc ani míň než pohádku“¹⁹ považuje *Lucernu* F. V. Krejčí, není spokojen s Jiráskovými náznaky, nedostatečným symbolizováním.²⁰ I Alexandr Stich, literární historik a bohemista, komentuje zařazení *Lucerny* k žánru pohádky: „Na první pohled se nejvíc vnucuje pojetí, že jde o divadelní pohádku.“²¹ Uznává, že *Lucerna* pohádkou je, ale obsahuje i leccos jiného, což napomohlo právě tomu, že se *Lucerna* stala symbolem, výrazným znakem „českosti“.

Můžeme tedy dospět k závěru, že ačkoli je *Lucerna* nazývána pohádkou, není pohádkou naivní, právě přesahy a další možnosti interpretací a inscenací z ní vytvářejí hodnotu, která je pro diváky přitažlivá i více než po sto letech od prvního uvedení a přitažlivou jistě zůstane i po další léta.

1.3 Jirásek dramatik

Jirásek byl při realizaci *Lucerny* již zkušený dramatik, byla jeho osmou divadelní hrou. Již za dob studií se divadlem zabýval, jak sám uvádí ve své knize pamětí. Četl díla Tylova, Klicperova či Štěpánkova, sám vystupoval jako herec v ochotnických

---

¹⁷ Sendlerová, M. – Kudrnáč, J. (eds.): *Pohádkové drama*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999, s. 347–348.

¹⁸ Träger, J.: *Jiráskova Lucerna*. Orbis, Praha 1953.

¹⁹ Ibidem, s. 43.

²⁰ Ibidem, s. 42.

²¹ Stich, A.: Houževnatá a nezničitelná Lucerna. In: Fetters, A. (eds.): *Lucerna 100 let. Sborník k jubileu u příležitosti oslav v Hronově 17. listopadu 2005*. Kruh, Hronov 2005, s. 14.

představeních. Od svého vstupu do literárního světa se však věnoval próze, až v souvislosti s rozmachem české činohry v Národním divadle do své tvorby zařadil i drama. Jeho první drama *Vojnarka* je moralistní hra realistického stylu, kterou napsal roku 1890, knižně vyšla o rok později. Následovala historická veselohra z dob Václava IV. *Kolébka* (premiéra 1891), kriticko-realistické drama ze současnosti *Otec* (1894) a historické drama z 18. století *Emigrant* (1898). V dalším desetiletí přibýly idylická veselohra odehrávající se v Litomyšli *Magdaléna Dobromila Rettigová* (1901), kolektivní drama s tématem husitství *Jan Žižka* (1903) a jako poslední před *Lucernou* tragédie z dějin Polabských Slovanů, *Gero* (1904). *Lucerna* byla třetí veselohrou Jiráskovou, která mu zajistila po úspěchu historického dramatu *Jan Žižka* úspěch i na tomto poli.

Jak již bylo uvedeno, předním dramaturgem Jiráskových her byl Jaroslav Kvapil. Spolupráce vyhovovala oběma účastníkům, jejich souznění bylo myšlenkové i stylové; Jiráskův realismus, stejně jako smysl pro vizualizaci, zviditelňování celků i detailů Kvapilovi vyhovoval. Z doby před nástupem Kvapila do Národního divadla (tedy za ředitelství F. A. Šubrtu) měl Jirásek v repertoáru tohoto divadla již čtyři hry, sice se ani jedna neudržela natrvalo, ale Jirásek se jimi postavil do popředí současných dramatiků. Tyto čtyři hry byly uvedeny v režii Josefa Šmahy. První hra, *Vojnarka*, se dočkala v prvním nastudování s premiérou 23. dubna 1890 dalších 16 repríz, celkem pětkrát pak bylo hráno slavnostní představení na počest 50. narozenin Aloise Jiráska v roce 1901. *Kolébka* pak byla inscenována mezi lety 1891 až 1897 celkem dvanáctkrát. *Otec* se dočkal v úpravě Josefa Šmahy pěti inscenací a to pouze v jedné sezoně (1894/1895). Čtvrté drama, *Emigrant*, bylo uvedeno na scénu koncem ledna 1898 a reprizováno pak ještě dvanáctkrát.²²

Jako dramatik však Jirásek nebyl dobovou kritikou jednoznačně uznáván, inscenace se nedočkaly významného počtu repríz. Jirásek nebyl touto situací nadšen, jak vyplývá z dopisu Gustavu Schmoranzovi, tehdejšímu řediteli Národního divadla: „To je příliš zhavý úpal na studánku nadšení a chuti do nového díla. Vím, pane řediteli, že Jste byl mému dílu přízniv a jsem Vám za to vděčný;...“.²³ Toto rozladění

²² Při zjišťování údajů o počtu repríz byly využity příslušné webové stránky archivu Národního divadla – <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, heslo „Vojnarka“, „Kolébka“, „Otec“, „Emigrant“ [cit. 19. 3. 2012].

²³ Müller, M. (eds.): *Z korespondence Jiráska – dramatika. Příspěvky k historii jeho divadelních her v letech 1890–1930*. Čs. divadelní a literární jednatelství, Praha 1951, s. 54.

však Jiráska nedrželo dlouho, ale možná i proto se snažil ve své další hře přizpůsobit se dobově populárnímu žánru dramatické báchorky, pohádkovému dramatu.²⁴

První Jiráskovou hrou, kterou režíroval Kvapil, byla tedy *M. D. Rettigová*: „...byla vůbec první českou hrou, již jsem nesl jako režisér ke křtu, a od její premiéry r. 1901 těšil jsem se nezmenšené důvěře mistrově, kdykoli šlo o jeho věci divadelní.“²⁵ Jirásek se stal jedním z klíčových autorů dramaturgie Kvapilovy, umožňoval mu svými historickými dramaty účastnit se celospolečenského dění a realizovat tak i současnou podobu idejí Národního divadla.²⁶ Kvapil režíroval Jiráskovy hry celkem čtrnáctkrát, osm jeho divadelních her uvedl v Národním divadle poprvé. Ani za působení v Městském divadle na Vinohradech se Kvapil od Jiráska neodvrátil: *Emigranta* uvedl roku 1921 a *Lucernu* 1922.²⁷ Jiráskovy hry se dočkaly mimořádného počtu repríz, vyhledávali je i diváci z lidových vrstev, kteří běžně do divadla nepřišli.²⁸ Tento úspěch Jiráskových her spočíval v tom, že diváci mohli v dílech spatřovat i osudy tehdejší české společnosti. Žádná jiná Jiráskova hra než *Lucerna* se nedočkala do dnešní doby takového počtu repríz a inscenací.

V atmosféře vývoje divadelnictví a dramatu, za výtečné spolupráce Jiráska s Jaroslavem Kvapilem mohla vzniknout právě *Lucerna*.

---

²⁴ Sendlerová, M. – Kudrnáč, J. (eds.): *Pohádkové drama*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999, s. 387.

²⁵ Kvapil, J.: *O čem vím*. Nakladatelství Orbis, Praha 1932, s. 388.

²⁶ Císař, J.: *Přehled dějin českého divadla. II. 1862–1945*. Akademie Múzických umění v Praze, Praha 2004, s. 86–87.

²⁷ Kvapil, J.: op. cit.: s. 392.

²⁸ Brabec, J. et al.: *Dějiny českého divadla III*. Academia, Praha 1977, s. 311.

2. Geneze *Lucerny*

O vzniku divadelní hry *Lucerna* již bylo psáno mnohé, téměř každý divadelní program, který byl vydáván při příležitosti nového uvedení hry na scénu, se alespoň krátce zmiňuje o vzniku a prvním přijetí. My se v následující části textu pokusíme všechny dostupné informace k myšlence a poté samotnému vývoji díla až k prvnímu uvedení uspořádat do souvislého celku, využívat k tomu budeme především dochovaného pramenného materiálu.

2. 1 Myšlenka

Pro Aloise Jirásku jako autora je typické, že svá díla zakládal na prostudování mnohých pramenů a dokladů. Nejinak je tomu i v případě *Lucerny*, ani tato báchorka nepocházela pouze z autorovy fantazie, a to prameny dokazují dokonce i v místech, která bychom mohli pokládat za čistou fabulaci.

Sám Jirásek se k *Lucerně* a nápadu jejího vzniku vrací po letech ve svých pamětech, na kterých začal pracovat roku 1909.²⁹ V druhém dílu v kapitole XXII Jirásek vzpomíná: „A tu si něco připomínám a uvádím, nač by později nebylo vhodného místa. Když vyšel první díl Sedláčkových znamenitých Hradů a zámků, byl jsem jistě jedním z nejhorlivějších čtenářů. Toho i ostatních. V tom prvním díle, v historii litomyšlského zámku, dočetl jsem se o různých robotách na panství litomyšlském a také toho, že sousedé předměstí záhradského bývali povinni při příjezdu páně ohně a světel v zámku opatrovat. To uvázlo v paměti. Z této zprávy jako ze zavátého zrna vyklíčila myšlenka o povinnosti poddaného, aby vrchnosti jedoucí na zámek svítil. Tak ta myšlenka dlouho zůstala. Pozapadla, znovu se ozvala, měnila se a jinak vytvářela. Studium lidu, jímž jsem se stále obíral, přidalo nové živly a barvy, až pak si, to již v Praze, žádala vyjádření dramatického. Už byl i plán a rozvrh, ba už jsem napsal i předeheru (1893). Než ten plán a rozvrh posléze mne neuspokojily. A tím padla také předehra. Přišly jiné práce a léta minuly. Než myšlenka znovu se roznítla a neodstoupila, až z ní vyrostla *Lucerna*, jež poprvé hrána na Národním divadle roku 1905. Tenkrát napsali jeden nebo dva kritikové, že

---

²⁹ Celkem vznikly dvě knihy *Z mých pamětí*, Jirásek otisknul oba díly v časopise *Zvon* (I. díl 1909–1910, II. díl 1911–1912), knižně pak vyšly obě části v nakladatelství J. Otto v roce 1911 a 1913.

v Lucerně jsou vlivy Hauptmannova *Potopeného zvonu*. Ale prve nežli tato dramatická báseň vyšla (1896), má hra už v podstatě byla. Vyrostla z mého nitra, z českého cítění a podle nižádných vzorů.³⁰

Z Jiráskových vzpomínek je tedy patrná ona myšlenka roboty a povinnosti, která je jedním z hlavních témat celého díla. Autor tu také vysvětluje velice pozvolný a postupný vývoj a především zraní motivu. Nejprve inspirace tradicí, po nějaké době se k nápadu znovu vrátil, ovšem ještě nebyla ta správná doba. Až během roku 1905 dokázal Jirásek původní myšlenku dopracovat do konkrétní a závěrečné podoby. Také se tímto vlastním autorovým vyjádřením potvrzuje skutečnost, že *Lucerna* nebyla pouze reakcí na módní vlnu modernistického dramatu.

Myšlenka na hru zrála tedy více než 20 let. Zmínka o litomyšlské robotní povinnosti se po pár letech postupně rozrostla v předehru ke hře. Jirásek v pamětech uvádí, že předehru napsal roku 1893. Vývoj této předehry je neznámý³¹, konečná verze tohoto prvního textového stadia byla zveřejněna v roce 1902.³²

2.2 Inspirace

Zaměříme se na tomto místě, ještě než se budeme věnovat samotné předehře, na inspirační zdroje *Lucerny*. Již jsme uvedli, že myšlenka hlavního motivu *Lucerny* se zrodila při čtení Jiráskovy oblíbené knihy. Ke konečné realizaci však zbývalo ještě rozpracovat děj a především jednotlivé symboly a prvky hry. Obraz, jak Jirásek pracoval a vytvářel podobu svého příběhu, dokládají především jeho vlastní poznámky v zápisnicích. Využil také svých děl, pro lípu jako symbol lidových tradic a naděje mu dobře posloužil povídkový cyklus *Stromy*³³. Zde se setkáváme s motivem zpívající lípy (podle pověsti se v dutém kmeni schovával stařeček, aby tam tajně vykonával zakázanou pobožnost) která jistě byla přebrazem lípě lucernovské. K napsání *Lucerny* také autora inspirovaly vzpomínky na důvěrné

³⁰ Jirásek, A.: *Z mých pamětí*. Mladá fronta, Praha 1980, s. 274.

³¹ Dalibor Tureček k vývoji předehry uvádí tyto nejednoznačné a poněkud matoucí informace: „První fázi vývoje textu se stal fragment načrtnutý v první polovině devadesátých let, jehož podobu dnes neznáme. V dalších letech byl ještě dál rozvíjen, jak svědčí autorovy poznámky v zápisníku z r. 1889. Konečnou verzi tohoto prvního textového stadia pak Jirásek v říjnu 1901 uveřejnil v Kvapilem redigovaném časopisu *Zlatá Praha* pod názvem *Předehra* s podtitulem *K divadelní hře začaté r. 1893*.“ Tureček, D.: Čtyřikrát o Lucerně. In: Hančil, J. (eds.): *Alois Jirásek: Lucerna. Obnovená premiéra 7. října 2008 v Národním divadle*. Národní divadlo, Praha 2008, s. 30.

³² Jako *Předehra* k divadelní hře začaté r. 1893 vyšla v *Zlaté Praze* roku 1902.

³³ Cyklus črt, vyšlý v *Květech* roku 1887, je putováním za stromopisnou mapou Čech, stromy jsou tu pojaty jako část živé přírody a jako znaky dějinné paměti.

prostředí mlýna v rodném Hronově, Jiráskův otec byl pekař, proto tato místa pro něho nebyla nijak cizí. V regionálních pověstech často figurují vodníci. Další prvek později obsažený v *Lucerně* lze vysledovat v Jiráskových zápisnicích, jedná se o motiv zámku. Dle autorových zápisků by zámek v *Lucerně* snad mohl být inspirován loveckým zámečkem Mendryka v Janově u Litomyšle.³⁴ Marie Vorlíčková, badatelka Jiráskova života i díla, soudí, že zámek z *Lucerny* je skutečný litomyšlský zámek, lesní zámeček ve hře by pak mohl být skutečně Mendryka. Litomyšlský archivář Jindřich Růžička hledal pro toto tvrzení důkaz, ale nenašel ho ani v litomyšlském archivu, ani v Jiráskově pozůstalosti.³⁵ Můžeme však konstatovat, že litomyšlský Jiráskův pobyt měl na *Lucernu* nesporný vliv.

Jiráskovu práci s prameny lidové proveniencie dokládá i postava učitelského mládence Zajíčka. Mohlo by se zdát, že tento motiv bude založen na autorově invenci, ale není tomu tak. Suplika podučitele Zajíčka, dokonce i sama postava, jsou založeny na historickém podkladě. Jirásek vycházel ze žádosti školního mládence Josefa Zajíčka, který 4. května 1762 píše řediteli panství litomyšlského Václavu Svobodovi, ucházejí se o kantorství. Porovnejme si úryvek pramene s informacemi, které o sobě podává sám Zajíček v rozhovoru s Haničkou. Žádost J. Zajíčka: „Vaší milosti poníženě netajím, jak tak já jakožto jeden Vysokomejtský školní mládenec spolu klarinista primarius, valthornista, tenorista, fidicen, violonista a bassetlista, též také k tomu organista, neméně v nějakých menších věcech i komponista...“³⁶ J. Zajíček v *Lucerně*: „Povídám v ní, co a jak, že já jakožto jeden školní mládenec, spolu klarinetista primarius, fidicen, valdhornista a basetlista, též také k tomu organista a v nějakých menších věcech i komponista...“³⁷ Je nesporné, že Jirásek měl tuto žádost při psaní hry k dispozici, text je až na dvě odlišnosti totožný. Dalším pramenem, který dotváří postavu Zajíčka, je sama suplika. Jirásek tu měl za vzor skutečnou veršovanou supliku Antonína Becka z roku 1815, která je také téměř úplně identická se Zajíčkovou suplikou z *Lucerny*. Antonín Beck: „Pomni, že jsem kvočna tvoje, která má kuřátek šedesát dvě, dvacet šest v kukance Vodolovské, třicet a k tomu šest ve Strážkovitské. Tři dni sedím v hníždě vodolovském a tři dni ostatní

³⁴ Zmínka o tomto místě se nachází v Zápisníku bez data na stranách 25 a 37.

³⁵ Vorlíčková, M.: Tou cestou jsem šel. Nástin životopisu Aloise Jiráska, 3. díl. In: *Sborník společnosti Aloise Jiráska III*. Oregó, Říčany 1998, s. 79.

³⁶ Památník národního písemnictví, fond Jirásek Alois, Materialia ad *Lucerna*.

³⁷ Jirásek, A.: *Lucerna*. Artur, Praha 2005, s. 14–15.

v Strážkovickém. Antonín Beck ze Solnice rozený, v horách jestřábských mám bydlení. V Strážkovicích v noci jsem já to psal a přitom svou bídu rozvažoval. Datum 19. března když měsíc svítil mně do okna.“³⁸ A ústy podučitele Zajíčka, doplněná Jiráskovými verši: „Pomni jenom, že jsem kvočna tvoje, která má kuřátek osmdesát dvě, třicet čtyři v kukance lohovické, čtyřicet a osm k tomu v bukovické, tři dni sedím v hnízdě lohovickém a tři dni ostatní v bukovickém. Nesmím si odpočinout ani v noci, musím příst a často přes půl noci –. Jak doufá kuřátko v kvočinku svou, tak doufám v paní kněžnu milostivou. Ponižený a poslušný jsem vždy milostivé vrchnosti v čas každý. Zajíček Josef ve Lhotě rozený, v horách Jestřábích mám bydlení. V Bukovici v noci jsem to psal a přitom svou bídu rozvažoval. Datum ještě třicátého června, když měsíček svítil mně do okna.“³⁹

Bylo by zajímavé prozkoumat v této souvislosti Jiráskovu bohatou pozůstalost a pokusit se vysledovat další zdroje jeho děl, jistě stále zůstává mnoho neobjeveného.

Další důležitou složkou celé *Lucerny* jsou pohádkové bytosti, v této oblasti je patrná inspirace folklorem. Již samo zařazení *Lucerny* mezi pohádky – útvar lidové slovesnosti odkazuje k tradici mytologických představ a nadpřirozených bytostí. Studium nadpozemských bytostí se dá také vystopovat v archiváliích Jiráskových. Vodník je také nejčastější nadpřirozenou postavou lidových vyprávění, hastrman je jednou ze stěžejních postav hry, jejímu vývoji se Jirásek věnuje skutečně důkladně. V pozůstalosti Aloise Jiráska v Památníku národního písemnictví nalezneme materiál s výpisky právě o vodnících: „...unáší dívky... jako kramář prodává různé věci – pentličky... v ruce drží proutek, když šlehne, voda se mu otevře... řeč huhňavá... stěhuje se... povaha potměšilá, svůdná i ukrutná jako voda... jména Ivan, Michal, Mikli...“.⁴⁰ Jirásek tedy jména typická pro vodníky (z lidových bájí vyplývá, že vodníci v Čechách mívají jména Michal, na Moravě pak Ivan⁴¹) ponechal i ve svém textu: zamilovaný vodník se jmenuje Michal, druhý vodník je Ivan, i jméno Mikli zazní – Ivan tak osloví Michala. Stejně tak se nechal inspirovat lidovou tradicí i v dalších aspektech typických pro vodníky; hastrmani huhňají, rádi se proměňují

³⁸ Hančil, J. (eds.): *Alois Jirásek: Lucerna. Obnovená premiéra 7. října 2008 v Národním divadle*. Národní divadlo, Praha 2008, s. 77.

³⁹ Jirásek, A.: *Lucerna*. Artur, Praha 2005, s. 15.

⁴⁰ Památník národního písemnictví, fond Jirásek Alois, Materialia ad *Lucerna*.

⁴¹ Toto tvrzení uvádí dle Košťála (článek v Českém lidu z roku 1891) Polívka, J.: Podklad lidových bájí v Jiráskově „Lucerně“. In: Hýsek, M. (eds.): *Alois Jirásek. Sborník studií a vzpomínek na počest jeho sedmdesátých narozenin*. Nakladatelství J. Otto, Praha 1921, s. 306.

v rybu, žábu, hada nebo koně, bydlí v hlubokých vodách u mlýnů, větší pentličky po křoví, aby nalákali děvčata – těmito činnostmi se zabývají i Jiráskovi vodníci. Nadpřirozených postav se však v *Lucerně* objevuje celá řada. O Hejkalovi se dozvídáme z úst šumaře Zimy – je to vousatý, vlasatý, mechem obrostlý muž, který má na hlavě kapradí a oči jako v houštině. Další je hospodářiček, ochránce domovů, podle lidových vyprávění bydlíval pod pecí nebo pod prahem a do domu přinášel štěstí, babička mu pravidelně nosí úplatek. Lesní panny jsou přátelské, podílejí se na záchraně Haničky, chápeme je jako zesobnění ženských sil přírody. Typickou postavou pro folklorní vyprávění je vysloužilý voják, který se v *Lucerně* také objevuje. Důležité postavení má mlynář, Jirásek tuto profesi jistě nezvolil náhodně pro jednoho z hlavních hrdinů příběhu. Mlynáři v historii mívali ve vesnickém společenství vysokou prestiž, patřili mezi bohaté, podnikatele, také mívali různá privilegia – například byli částečně svobodní jako Libor v *Lucerně*: „Tady ve mlýně jeho mandáty neplatí, tady není u sedláka nebo u chalupníka, a nestraší tu robota. Tu jsem pánem já sám.“⁴² Často se o nich hovořilo jako o písmácích, setkávali se s mnoha lidmi, diskutovali, patřili mezi vzdělané.⁴³

Prozkoumáním archivních materiálů a inspiračních zdrojů poznáváme složitou genezi divadelní hry, jejímž mezistupněm byla i předehra, která však nakonec také ještě doznala změn.

2.3 Předehra k divadelní hře začaté r. 1893

Po rozboru pramenů a inspirací pro Jiráskovu osmou divadelní hru se vraťme k předehře. Předehra *Lucerny* byla otištěna v prvním čísle 19. ročníku časopisu *Zlatá Praha* v roce 1902 pod názvem *Předehra* a s podtitulem *K divadelní hře začaté r. 1893*.⁴⁴ Jaroslav Kvapil, který v tu dobu *Zlatou Prahu* redigoval, vzpomínal na *Předehru* takto: „Do *Zlaté Prahy*, již jsem na přelomu století po několik let redigoval, dostal jsem koncem r. 1901 pro první číslo nového ročníku zajímavý příspěvek od Aloisa Jiráska. Tuze mi na tom záleželo, aby na prahu nového ročníku nechybělo jméno Jiráskovo, ale milý mistr neměl tehdy pohotově nic většího, čím jindy kolikrát *Zlatou Prahu* zahajoval, a takofka v poslední chvíli přinesl mi

⁴² Jirásek, A.: *Lucerna*. Artur, Praha 2005, s. 8–9.

⁴³ Koudelková, E.: Inspirace folklorem v dramatických báchorkách Aloise Jiráska. *Rodným krajem*, 16, 2000, s. 23–25.

⁴⁴ Jirásek, A.: Předehra. K divadelní hře začaté r. 1893. *Zlatá Praha*, 19, 1902, s. 2–3, 6.

příspěvek staršího data. Už prý to napsal před osmi lety, chtěje z toho udělat hru tak trochu pohádkovou, vzdal se však a jak tehdy řekl nadobro té myšlenky, i zbyla jen přehra, a tu jsem tedy rád v prvním čísle *Zlaté Prahy* na rok 1902 otiskl. Ta *Přehra k divadelní hře, začaté r. 1893* vyšla tedy v *Zlaté Praze* 25. října 1901, a tehdy se z nás nikdo, zajisté ani autor sám nenadál, že je v ní zárodek nejlíbeznější a nejoblíbenější hry Jiráskovy, tož jeho *Lucerny*.⁴⁵

Byl to skutečně jen předběžný náčrt, děj přehry v *Lucerně* doznal značných změn, přesto některé prvky autor ponechal. Přehra zavádí čtenáře jednoho zimního večera do mlýna. Ve světnici sedí mleči Machovec a Hejnyš, sekyrník Braha, krajánek, mlynář a jeho syn Prokop. Prokop předčítá z kroniky o koruně české. Z vedlejší světnice se ozývá zpěv žen, venku je metelice, přichází stárek, vypráví jim o lípě, ve které se ozývá zpěv mrtvých klášterníků. Přítomní si stěžují na vrchnost. Všichni prosí krajánka, aby vypravoval, ten si však vymíňuje tmu v jizbě. Krajánek začne vypravovat o skalském mlýně, o starém mlynáři, jak se před smrtí setkal s hastrmanem. V tom něco uslyší, stárek jde otevřít, přichází Jílek (pronásledovaný český bratr), nese tajné knihy. S ním přichází Mateř Douška v šerém rouše, kterou potkal venku, zachránila ho před správcem a dráby. Mateř Douška jim nedá pokoje, dokud Jílek zase neodejde, cítí, že mu jsou na stopě, ví, že už jsou u lávky. Mleči Jílka odvádějí, v tom opravdu přichází správce. Správce mlynáři nevěří, že tam Jílek není, jdou na jisto, drábi prohledávají mlýn. Mateř Douška sedí v místnosti, správce ani drábi ji však vůbec nevidí. Mlynář se správcem odchází do mlýnice, mlynář nechce nechat Prokopa s Mateř Douškou samotného po tmě, Prokop se jí však nebojí. Když odejdou, Mateř Douška sejme kuklu, objeví se mladá, svěží, s věncem v rozpuštěných vlasech a začne zpívat. Najednou zmizí, Prokop zůstává jak omámen, přichází krajánek, považuje Mateř Doušku za ducha.

Setkáváme se tu s několika aspekty, které figurují později i v samé *Lucerně*. Předně tu jsou některé shodné postavy: mlynář, sekerník Braha, objevují se pohádkové bytosti – hastrman a Mateř Douška. Nalezneme tu také totožné motivy – stesky na vrchnost, hastrman, zpívající lípa. Zajímavá je Jiráskova práce s jednotlivými motivy. V *Přehře* je hastrman vysloveně záporná postava: „...v tom

---

⁴⁵ Přehra byla otištěna v *Zlaté Praze* roku 1902, v 19. ročníku, v 1. čísle. Kvapil, J.: *Úvahy o režii. Studie a články*. Divadelní ústav, Praha 1972, s. 35.

kde se vzal, tu se vzal, u moučnice cizí mlynářský, zrzavý, pihovatý a měl zelené oči, a tak mu svítily, a šklebil se na starého mlynáře; všechny obešla taková hrůza...“.⁴⁶ V *Lucerně* pak hastrmani již nejsou jen okrajovým motivem, jako je tomu v *Předehře*, navíc jejich pojetí je jiné, vystupují tu spíše jako polidštěné bytosti s vlastnostmi podobnými lidem, jsou plnohodnotnými postavami dramatu. Motiv lípy je v *Předehře* také jen náznakový, v *Lucerně* se stává základním. Naopak se v *Lucerně* neobjevuje postava Mateří Doušky, spojitost tam však také najdeme – Hanička má věneček z mateřídoušky, v závěrečné scéně Zajíček oslovuje Haničku Mateřídouško. Z dalšího vývoje hry mizí mlynářův syn Prokop, také naznačená dějová linie pronásledovaných českých bratří.

Předehra byla realizována pouze v jediném provedení, 30. 1. 1939 ve Stavovském divadle Klubem sólistů Národního divadla v Praze při Koncertně-divadelním večeru.⁴⁷

2.4 Vznik divadelní hry

Je jisté, že po předání *Předehry* Jaroslavu Kvapilovi k otištění v *Zlaté Praze* Jiráskovi postupně zrající motivy nedaly pokoje. V zápisníku⁴⁸ z let 1902–1903 najdeme dvě stránky těžko čitelného textu, navíc přeškrtnutého, vysledovat se dají však jednotlivá (podstatná) slova: mlynář, lípa, les, hastrman.

Další vývoj hry není znám, v dochovaných zápisnících Jiráskových nejsou žádné další podklady k *Lucerně*. Pokorný a Zelenka⁴⁹ uvádějí, že Jirásek už v únoru roku 1905 začal pracovat na *Lucerně*. O samé práci na hře se nedostává informací, hra ale vznikla během několika měsíců, byla dokončena ještě před divadelními prázdninami.

O předání hry do divadla svědčí Jiráskův dopis Gustavu Schmoranzovi datovaný v Praze 5. června 1905: „Slovutný pane řediteli! Tuto je ten kus, o němž jsem Vám řekl. Před léty jsem jej začal o jiném rozvržení. Z toho zbyla jen hotová předehra před časem v *Zlaté Praze* uveřejněná, kterouž jste četl. Mezitím napsal jsem Gera a Žižku, ale ta láska nedala mně pokoje, musil jsem se jí zbavit, a tak jsem napsal tuto hru. Prosím, přečtete ji a oznamte mi laskavě, kam bych si pro rukopis měl zas

⁴⁶ Jirásek, A.: *Předehra*. K divadelní hře začaté r. 1893. *Zlatá Praha*, 19, 1902, s. 2.

⁴⁷ Archiv Národního divadla v Praze, <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, heslo „Alois Jirásek – Předehra“ [cit. 6. 4. 2012].

⁴⁸ Památník národního písemnictví, fond Jirásek Alois, Zápisník z let 1902–1903.

⁴⁹ Pokorný, M. – Zelenka, M.: K Jiráskově *Lucerně*. *Český jazyk a literatura*, 34, 1983/1984, s. 315.

přijít. Nejmilejší by mně bylo, kdybych si mohl do Vašeho bytu pro něj přijít. Račte mně jej, až přečtete, laskavě uchystati. Pro úsudek bych si přišel, když by Vám bylo vhod, k Vám do divadelní kanceláře. Račte mne, prosím, lístečkem zpravit, až bych si měl přijít a kdy. Rukopis bych nerad odnášel z divadelní kanceláře, poněvadž chci věc ještě nějaký čas utajit. Děkuje Vám za Vaši laskavost, jsem Váš vždy upřímně oddaný Alois Jirásek.“⁵⁰

A jaká byla reakce na tuto Jiráskovu „lásku“? Již druhý den, 6. června 1905, Schmoranz posílá Jiráskovi lístek s textem: „Milovaný mistře! Přečetl jsem včera mně zanechaný rukopis večer po Hodinách naráz. Líbí se mi jak dítěti pohádka! Špatně jsem spal, stavěl jsem celou noc dekorace. Ty budou! Těším se teď na rozmluvu s Vámi. Budu dnes od oběda do 5 h. doma. S přátelským pozdravem Váš vděčný Schmoranz.“⁵¹

Proč se Jirásek alespoň prozatím snažil informaci o nové hře utajit, proč ji odevzdával takto neoficiálně? Odpověď na tyto otázky podávají opět vzpomínky Jaroslava Kvapila, prvního režiséra *Lucerny*: „S jejím rukopisem dostavil se básník k nám do Národního divadla z čista jasna r. 1905. Jako obvykle přišel s dramatickou novinkou, o jejíž vznik se zatím s nikým nesdělil, a jako obvykle přinesl dílo tak definitivně skloubené, že na nějaké další dramaturgické úvahy nebylo pomyšlení. Jenom název té novince chyběl, a Jirásek se s námi dlouho radil, jak to dílo pojmenovat. Schmoranz navrhoval, aby se užilo titulu *Naše lípa*, a Jirásek už už souhlasil, když jsem se tu já vytasil s titulem *Lucerna*. Bylo rázem rozhodnuto, a záhy se rozhodlo také o rozdělení úloh ... Režii, zdá se mi, rád by byl měl Schmoranz sám, ale Jirásek už si předem vybral jako pokaždé mně, a tak tedy mně bylo popřáno, abych tuto dnes tak slavnou hru uvedl dne 17. listopadu 1905 na jeviště Národního divadla.“⁵² Kvapil tedy neuvádí konkrétní datum, kdy autor hru přinesl do Národního divadla, ale připomíná důležitou skutečnost – hra neměla název. Z citace vyčteme hned několik informací – Jirásek obvykle předával do divadla kompletní, hotové hry vhodné k nastudování bez jakýchkoli větších úprav. Bylo tedy pro jeho styl práce neobvyklé, aby dodával hru bez názvu, nejspíš také

⁵⁰ Müller, M. (eds.): *Z korespondence Jiráska – dramatika. Příspěvky k historii jeho divadelních her v letech 1890–1930*. Čs. divadelní a literární jednatelství, Praha 1951, s. 54–55.

⁵¹ Památník národního písemnictví, fond Jirásek Alois, Korespondence přijatá od jednotlivců, Schmoranz Gustav.

⁵² Kvapil, J.: *Úvahy o režii. Studie a články*. Divadelní ústav, Praha 1972, s. 35–36.

proto zatím nechtěl, aby se o nové hře vědělo. Jirásek tedy o nové hře nejprve zpravil ředitele, na schůzce pak byl přítomen i Kvapil a rozhodlo se o názvu i nastudování. Název hry přijatý od Kvapila se Jiráskovi samozřejmě zamlouval, byl v duchu inspirace, o níž Jirásek vyprávěl ve svých pamětech.

O tom, že Jirásek o hře a jejím úspěchu vlastně pochyboval, svědčí další vzpomínání Jaroslava Kvapila. „Více než cokoli jiného tane mi na mysli z té doby chvilka o generální zkoušce, kdy ke mně v přítomí hlediště autor přistoupil a starostlivě řekl: ‚Poslechněte, já se toho zítřka bojím – co říkáte?‘ S pravdou ven, nezmohl jsem se ani na veliké slovo povzbuzující; sic mne mnoho v tom novém díle okouzlovalo, ale bál jsem se, aby jeho křehkost nebyla větší než všechny jeho divadelní hodnoty. A s tou starostí šli jsme tedy nazítří do ohně...“⁵³ I zde vidíme, že Jirásek *Lucerně* nevěřil, jak se potřeboval poradit o názvu díla, tak pochyboval i o uvedení hry na scénu.

Přípravy na inscenaci *Lucerny* vypukly již o prázdninách, v pozůstalosti Aloise Jiráska je dochován dopis Gustava Schmoranze, ředitele Národního divadla, z 30. července 1905, ve kterém ze Slatiňan píše Jiráskovi do Hronova podrobnosti ke hře. Oznamuje autorovi, že by *Lucernu* rád uvedl již počátkem října k zahájení nového předplacení, k nastudování by tedy muselo stačit 8 neděl. Zajímavostí tohoto dopisu je omyl Schmoranzův, Haničku chybně nazývá Bětuškou. Již v tomto dopise spolu řeší obsazení rolí, právě v případě Haničky má Schmoranz shodně s Kvapilem pochybnosti o svěření této postavy A. Červené – považují ji pro roli příliš subretní. Na mlynáře navrhuje Vávru, Kvapil Vojana; podotýká, že však rozhoduje přání Jiráskovo.⁵⁴

Začátkem srpna (2. 8. 1905) posílá Jirásek z Hronova řediteli Schmoranzovi další psaní, znovu se vyjadřuje k obsazení jednotlivých postav a také datu uvedení. „A nyní zas, i v klidu prázdnin, zabýváte se mým dílem. Srdečně Vám děkuju. Co se doby dotýče, učinite, jak se Vám hodí, jen o to prosím, aby nebylo před dobou Vámi označenou (před říjnem). Premiéry mých her za Vaší správy bývaly mimo předplacení. Nyní by měla *Lucerna* před abonentní obecnost. O tom všem rozhodujete Vy a já si dovoluji jen to připomenout, že ponechávaje Vám, jak

⁵³ Kvapil, J.: *Úvahy o režii. Studie a články*. Divadelní ústav, Praha 1972, s. 36.

⁵⁴ Památník národního písemnictví, fond Jirásek Alois, Korespondence přijatá od jednotlivců, Schmoranz Gustav.

usoudíte a za dobré uznáte a jak poměry kasovní Vám přikazují. Co se obsazení týče, budou snad některé nesnáze. Že paní Hübnerová už úlohu má, zvěděl jsem od ní samé. Jeť v mém sousedství v Polici n. M., na letním bytě. Navštívil jsem ji tam. Kněžna slečna Gregrová, o tom jsme se shodli. Srdečně lituji, že paní Ryšavá churaví a že sotva bude moci vystoupiti. Jsem Vám velmi povděčen, že Jste jí přes to úlohu dal. Kdyby opravdu nemohla pro churavost hrát, pak bych prosil, aby její úlohu dostala paní Pštrosová. Má měkký tón a zjevem bude výborná česká babička. Prosím o to. Jak za prvního našeho rozhovoru, tak i nyní zas navrhuji, aby Haničku hrála paní Červená. Kdyby bylo nutno, uvedl bych své důvody, až se sejdeme. Běží o to, kdo má hrát hastrmana Michala (toho zamilovaného). Úloha není veliká, memorování by snad p. Mošnovi nedělalo tolik nesnází a byl by to hastrman! Druhého hastrmana, Ivana, p. Innemann. Dvořana p. Želenský, vrchního p. Sedláček, mlynáře p. Vojan (Zmínil jsem se mu o té úloze, ale nevím byla-li by mu vhod.). Zajíčka učitelského mládence p. Kafka, Brahu sekerníka p. Steinsberk, Sejtka, šumař p. Viesner. Klásek šumař, p. Mušek. Zima (ten starý Šumař) myslil bych p. Váňu. V *Gerovi* hraje starého sluhu pan Franc... p. Hašler, Mušketýr p. Havelský. Prosím, abyste mně laskavě pověděl své mínění o tomto mém návrhu... Není ten Braha příliš malou úlohou pro p. Steinsberka?⁵⁵ K tomuto dopisu Jirásek přiložil výčet postav a návrh na obsazení. V tomto návrhu ještě zůstávají neobsazené postavy Žána, komorné a obou rychtářů. Z dopisu je patrné, že Jirásek obsazení věnoval velký důraz, mimo jiné dopis dokládá skutečnost, jakým způsobem byl v té době autor hry s divadelním předvedením propojen. Schmoranz v dalším dopise Jiráskovi obsazení schválil a doplnil návrhem na obsazení zbylých neobsazených rolí: mladou komornou by mohla hrát Sedláčková, starého komorníka Robert Polák.⁵⁶

Konečné obsazení je také potvrzeno ústy Jaroslava Kvapila: „Kněžnu měla hráti Isa Grégrová, mlynáře Eduard Vojan, Haničku Anna Červená, Brahu Florentin Steinsberg, Kláskovou Marie Hübnerová, jejího muže Karel Mušek, Zajíčka Rudolf Kafka, vodníky Jindřich Mošna a Rudolf Innemann, dvořana Karel Želenský, vrchního Alois Sedláček, pana France Karel Hašler, babičku Marie Ryšavá, Zimu se

---

⁵⁵ Müller, M. (eds.): *Z korespondence Jiráska – dramatika. Příspěvky k historii jeho divadelních her v letech 1890–1930*. Čs. divadelní a literární jednatelství, Praha 1951, s. 57–61.

⁵⁶ Památník národního písemnictví, fond Jirásek Alois, Korespondence přijatá od jednotlivců, Schmoranz Gustav.

Sejtkem Karel Váňa a Eugen Wiesner, drába Josef Havelský, komorníka Robert Polák a roličku komorné mladička tehdy Anna Sedláčková.⁵⁷

Jak Jiráskovi záleželo na konečné úpravě nastudování, dokládají další dochované prameny. Především mu záleželo na vodnicích. Jirásek chtěl, aby hastrmani vystupovali ve hře v pojetí svého přítele Mikoláše Alše, který dobře znázorňoval celý český pohádkový svět. Emanuel Svoboda, který sestavil knihu *Listy svou přátel – Jiráska a Alše*, uvádí: „Navštívil proto začátkem října 1905 svého přítele a vypravoval mu o svých hastrmáncích, jak vystupují na scéně. Aleš vzal účet za právě dodané uhlí, ležící po ruce, a již při vypravování přítele hbitě si podle jeho líčení načrtl celý první výstup druhého jednání *Lucerny* s vodníky. Ivan stojí na lavičce před průčelím starého roubeného mlýna, před ním jsou mlýnské kameny a zamilovaný Michal větší pestré pentličky na křovinách. Dole pod náčrtem napsal si Aleš ještě heslovitě popis scény podle Jiráska a pak podle náčrtku vykreslil a vodovými barvami omaloval celý výjev. Podle jeho pojetí bylo pak scenováno druhé jednání *Lucerny* a kostymování hastrmani při premiéře, která byla v Národním divadle dne 17. listopadu 1905. Pro kostymování herců vedle tohoto scénického obrazu vytvořil Aleš ještě dvě kolorované kresby postav vodníků Ivana a Michala... Obrazy Hastrmanů věnoval Jiráskovi, který vyplatil mu za ně 40 zl., jak si to zaznamenal v kalendáři na r. 1905 u listopadu: Jíra – 40 –. Jirásek scénický obraz zaslal k reprodukci do *Zlaté Prahy*. Znaje však honorářovou nepraktičnost Alšovu, určil podmínky sám. Na premiéru *Lucerny* zasílá Alšovi dva lístky.⁵⁸ Alšovi a jeho rodině Jirásek dodával lístky i na některé další reprízy.

K hastrmanům a jejich vzhledu je dochován ještě jeden doklad – dopis Jiráskův Kvapilovi.⁵⁹ „Milý příteli! Tu ti hastrmani. Michal, jak jsem Vám řekl, mohl by snad být bez vesty, souhlasíte li. Vlasy by mohl mít trochu nazelenalé ač třeba ne tak jako Ivan. Červené boty by mohly snad zůstat. Vzpomněl jsem si, že Erbenův Vodník také takový... ‚Zelené šaty, botky rudé...‘ Ivan má klobouk ze sítí. Zároveň posílám

⁵⁷ Kvapil, J.: *Úvahy o režii. Studie a články*. Divadelní ústav, Praha 1972, s. 36.

⁵⁸ Svoboda, E. (eds.): *Aleš a Jirásek. Listy svou přátel*. Orbis, Praha 1950, s. 164–165.

⁵⁹ Dopis není nedatován, v knize Bařha, F. (eds.): *Alois Jirásek. Dopisy 1871–1927*. Orbis, Praha 1965, je uvedeno v Praze začátkem listopadu 1907. Toto datování, ač dle poznámky určeno podle věcné souvislosti, se nám zdá nelogické, vzhledem k tomu, že se řeší vzhled hastrmanů. Zmiňují se tu i obrázky, domníváme se, že se jedná právě o obrázky Alšovy, které Jirásek posílá Kvapilovi, aby viděl, jak by si je autor představoval.

výtisk *Lucerny*. Oba ty obrázky mně, prosím, až jich nebude třeba, laskavě uschovejte.“⁶⁰

Po rozdělení rolí se tedy začala rýsovat opět s Jiráskovými zásahy i scéna. Jak jsme již uvedli, režisérem byl Jaroslav Kvapil. Výpravu pořídil Gustav Schmoranz z dekorací Rudolfa Holzera. Na výpravu premiéry *Lucerny* máme opět záznam vzpomínek Kvapilových: „Schmoranz, jak jsem svrchu pověděl, byl by se tuze rád stal režisérem *Lucerny*, a když si zvolil Jirásek mne, hleděl tu a tam v své dobrotě pomoci aspoň výtvarnický. Tehdy se ještě nemluvalo o takové výtvarné spolupráci jako dneska, a také se málokdy nějaká taková dekorace, natož celá nová výprava zhotovovala; šlo se do bohatého divadelního skladiště, a dekorace se sestavily z toho, co už bylo pohotově. I tu *Lucernu* jsme si vypravili nejinak: vzala se selská sednice, jaká byla na skladě, vzal se rokokový sál, snesly se stromy a keře, nějaký mlýnský přístavek také se našel, a leda že se tu a tam nějaká ta stojka nově natřela nebo dokonce i vymalovala. Tak a nejinak vypadala výprava *Lucerny*, mnou sic promyšlená, ale Schmoranzovou radou realizovaná. Jak povídám, nenadáli jsme se toho velikého úspěchu, a po představení sneslo se i na mně trochu chvály, jež teď Schmoranze začínala popichovat. Aniž mi něco řekl, dal si – a to teprve při několikáté repríze – na ceduli poznámku, že režisérem hry je Jaroslav Kvapil a ředitel. Malichernost Schmoranzova mne dohřála...“⁶¹ Ačkoli ukázkou trochu předjímáme události, dokumentuje především, jak na počátku minulého století probíhaly přípravy scény hry i vztahy panující v Národním divadle.

Nepřesnosti jsou uváděny v souvislosti s autorem hudby ke hře. Kvapil ve svých vzpomínkách⁶² píše, že ačkoli by Jirásek „trochu té hudby chtěl mít do *Lucerny* od Kovařovice, složil ji však místo něho Rudolf Zamrzla“, recenze, kritiky i studie však hovoří o hudbě z pera Kovařovicova.

Lucerna prošla složitým, několikaletým vývojem a zráním, aby mohla o to více zazářit na divadelních prknech. V další kapitole se zaměříme na samo znění této divadelní hry, objasníme obsah a strukturu, motivy a výstavbu jejího textu.

---

⁶⁰ Müller, M. (eds.): *Z korespondence Jiráska – dramatika. Příspěvky k historii jeho divadelních her v letech 1890–1930*. Čs. divadelní a literární jednatelství, Praha 1951, s. 62.

⁶¹ Hančil, J. (eds.): *Alois Jirásek: Lucerna. Obnovená premiéra 7. října 2008 v Národním divadle*. Národní divadlo, Praha 2008, s. 59.

⁶² Kvapil, J.: *Úvahy o režii. Studie a články*. Divadelní ústav, Praha 1972, s. 36.

3. Struktura a obsah *Lucerny*

Jiráskova dramatická báchorka je divadelní hra o čtyřech jednáních. Respektovala klasické principy realistického dramatu a zároveň se inspirovala českou tradicí pohádkových her v duchu Josefa Kajetána Tyla. Je strukturována do čtyř jednání s dvěma proměnami. Ve hře vystupuje 22 osob a čtyři skupiny postav (zámečtí úředníci, rychtáři, družice, lesní panny). Čas a místo děje jsou uvedeny takto: „Děj za onoho času ve mlýně, na zámku, v lese a v lesním zámečku.“⁶³ Z uvedení tedy nejsme s to vyzvědět konkrétní historické období, ke kterému se děj váže. Pozastavme se však nad historickým určením hry. Předně je zřejmé, že přetrvává robotní povinnost, děj se tedy musí odehrávat před rokem 1848. Další nápovědu podává sekerník Braha, když říká, že Haničku našel jako dítě, když se vracel z vojny, míjelo ji zvítězivší vojsko i utíkající domácí, nejspíše by se jednalo o napoleonské války. Hru tedy můžeme na základě tohoto určení datovat do začátku 19. století. Je ovšem možná i starší datace, do období rokoka, před zrušením nevolnictví v roce 1781, čemuž odpovídají i kostýmy účinkujících ve většině inscenací *Lucerny*.

O roční době jisté indicie podávají scénické poznámky na počátku jednání, vše se odehrává v létě, v rozmezí maximálně několika málo dní, je vždy určen i denní čas děje.

Detailně je zde vždy popsána scéna i proměna pomocí četných didaskalií. Text je dále členěn do jednotlivých výstupů podle přítomnosti jednajících osob na jevišti. Postavám jsou scénickými poznámkami určeny také konkrétní pokyny k provedení role i ke vzájemné souhře několika herců. Rychlému spádu hry napomáhá rozdělení textu do nepřilíš rozsáhlých replik, které se střídají rychlým a plynulým tempem. I v jednotlivých replikách je scénickými pokyny rozbita statičnost výjevu, hra na diváka působí dynamickým dojmem, tak například v monologu vodníka Michala v sedmém výstupu třetího jednání jsou jeho konání a scéna určeny dokonce pěti poznámkami. Některé výjevy předepisují hercům neverbální způsob hry, převládá tu tedy pak výrazná dějová dynamika.

Abychom se mohli zamyslet hlouběji nad strukturou a významem *Lucerny*, stručně shrneme děj a obsah hry.

---

⁶³ Jirásek, A.: *Lucerna*. Artur, Praha 2005, s. 6.

První část prvního jednání je situována do roubené, vybílené jizby tmavého, povalového stropu, s otevřeným oknem a vybavené stolem a lavicí. Ocitáme se ve světnici mlýna. Celé první jednání má charakter uvedení do děje, proto i výstupy a děj nemá takový spád, dozvídáme se zde hlavní dějovou linii. Do mlýna přichází mušketýr s mandátem a nařizuje mlynáři, aby přijel přivítat kněžnu, která poprvé přijíždí na své panství. Příkaz se týká i schovanky Haničky, která má jít za družici. Svobodný mlynář se však proti rozkazu bouří, mlýn není zatížen robotou, jen jedinou povinnost má – svítit panstvu lucernou k zámečku v lese, kdykoli si vrchnost zamane. Mlynář je s vrchností ve sporu také kvůli lípě, kterou odmítá vydat k poražení. Setkáváme se zde s několika dalšími postavami, ve mlýně přebývá s mlynářem a Haničkou ještě babička a sekerník Braha, přichází podučitel Zajíček a šumař Klásek, kterého shání žárlivá Klásková. Také se na scéně objevuje vodník Michal, který si myslí na Haničku. Po změně scény se dostáváme do zámecké síně, kde se vše chystá na příjezd kněžny. Vrchní si nacvičuje proslov a dává panu Francovi pokyny, aby přivítání proběhlo tak, jak má. Do toho přichází Zajíček se šumaři (Klásek, Sejtka a Zima) a prosí, aby mohli kněžně zahrát kasací a přednést Zajíčkovu supliku. Poprvé zde vystupuje také kněžna, přichází s dvořanem nepozorována dřív, ačkoli je očekávána kočárem. Ve výstupu osmém kněžna svým jednáním a rozhovorem s dvořanem odhalí mnohé o své povaze a postoji k jejím povinnostem. Je znuděna samými ceremonii a přivítacími akty, touží po změně a volnosti, nakonec ale musí strpět přivítání – popletený proslov vrchního, drmolivou a ukoktanou řeč rychtáře Kroužilky a výstup družice. Kněžna se po oficiální části dozvídá o vzpurném mlynáři, imponuje jí jeho nepoddajnost.

V druhém jednání se děj přesunuje před roubený mlýn, k náhonu s lávkou, stromy a křovinami, za paloukem les, je pozdě odpoledne. Jednání zahajují vodníci, Michal a Ivan. Starý Ivan si dobírá zamilovaného Michala, který touží po Haničce. Ivan, znechucený lidmi, opouští rybník a stěhuje se do tůně u zámečku v lese, doufaje, že tam nalezne klid a ticho. Před mlýnem se scházejí šumaři se Zajíčkem a mluví s Haničkou. Za mlynářem přichází dvořan s vrchním, za nimi kněžna a čekají na mlynáře. Dochází k hovoru o lípě, mlynář ji brání jako staré dědictví a útěchu. Kněžna se rozhodne vytrvat na povinnosti mlynáře a chce, aby jí svítil lucernou cestou k zámečku. Za nimi se vydává Zajíček se šumaři, aby konečně mohli kněžně

zahrát a přednést žádost. Klásková neví, kde je Klásek, proto se vydává také do lesa k zámečku.

Třetí jednání děj posunuje na lesní palouk plný kopretin a zvonků u mokřiny, stojí tu stará kvetoucí lípa, je noc. Na palouk přicházejí nejprve šumaři se Zajíčkem a čekají na kněžnu, na scéně se objevuje hejkal, který je vyleká. Kněžna, omámená kouzlem noci a prostředí, si chce nechat od mlynáře povídat o staré lípě. K zámečku se také vypravil vodník Michal, aby číhal na Haničku, která vyrazila za mlynářem Liborem. Ve třetím jednání dochází k divácky oblíbené scéně, jak Klásková zkrotí Michala svou výřečností a odvahou. Nastává přeměna scény, děj se přenáší na terasu lesního zámečku. Zde si lebedí vodník Ivan a užívá si vytouženého klidu, když v tom vstupuje starý komorní Žán s komornou Teréz a chystají židle a stůl, jak kněžna poručila. Přichází s mlynářem na terasu a znovu chce, aby mlynář vyprávěl, omámená ho láká, aby s ní odjel do města. V tom dorazí Klásková a mlynáři vypráví, že zatímco byl pryč, vrchní přišel do mlýna pro Haničku, a když ji tam nenašli, šli na lípu. Mlynář rychle odchází, zlobí se na kněžnu, že ho záměrně zdržovala. Klásková i s šumaři je také na odchodu, kněžna je zklamaná. Jednání končí výstupem vodníků, Michal vystrašen Kláskovou zůstává u Ivana na noc.

Scéna čtvrtého jednání je stejná jako třetího aktu, děj se vrací ke staré lípě. U lípy se potkává Zajíček s Haničkou, přichází pan Franc s mušketýrem, lesní panny však Haničku zachrání, lípa se otevře a Hanička zmizí v ní. Vrchní vyhrožuje Zajíčkovi, že nedostane místo učitele, o které tolik prosí, když neřekne, kde je Hanička. Ale nepoleví, ani do lípy nedovolí seknout. Naštěstí přichází rychtář, všichni se setkávají pod lipou, dvořan i kněžna přichází. Ozve se vážná hudba, lípa se otevře a vydá Haničku. Kněžna prozře, pozná, že strom je uctíván lidem a vrchnost tento svazek chtěla narušit. Rozbílí lucernu jako symbol poddanosti a povinnosti, vidí, že nakonec zvítězila láska. I Zajíček se dočká svého štěstí, dostává učitelské místo. Hra tedy končí šťastně, jen kněžna se vrací do svého stereotypu.

Ve hře se střídá napětí s veselím, první polovina dramatu končí v okamžiku nejvýraznějšího dějového vyostření, ale diváci mohou tušit šťastný konec. Jirásek nevede jen jednu hlavní dějovou linii, jsou tu naznačeny i vedlejší. Hlavní atraktivitu však *Lucerně* jistě přináší vývoj událostí a vztahy mezi postavami. Hned na počátku autor diváky uvádí do klidného vesnického prostředí prodchnutého láskou

a vstřícnými vztahy, není proto pochyb, že diváci budou na straně poddaných – mlynář, Hanička, ale i Zajíček se šumaři a Kláskovou, kdežto kněžna, ačkoli se na konci zachová tak, jak divák očekává, je spolu s vrchností ono zlo. Dalším konfliktem je tu protiklad světa lidského a světa nadpřirozeného. I tyto jednotlivé světy jsou ještě členěny, prostředí venkovského podzámčí ožívuje svým humorným škádlením dvojice Klásek – Klásková. I mezi vodníky cítíme určité napětí, starý se vysmívá naivitě mladého. Na opačné straně je konflikt mezi dvořanem a kněžnou toužící po svém Dafnisovi, která si chce užít svobody a volnosti, hrabě jí však neustále připomíná povinnosti. Atraktivní je pro diváky také klasický milostný trojúhelník, do kterého jsou však zamotány dokonce čtyři postavy. Dva vrcholy tvoří mlynář Libor a Hanička, mlynáře se snaží poplést kněžna a Haničku by rád pro sebe získal vodník Michal. Zatímco divák je schopen rozeznat, že toužení vodníkovy je spíše jen komické a má funkci odlehčení hry, z kměžniných úkladů by mohlo vzejít nebezpečí, které by ohrozilo poklidný venkovský život.

Zajímavé je pozorovat Jiráskovu práci s jednotlivými charaktery postav. Většina jich je v průběhu hry neměnných, některé se ale postupem děje proměňují, například podučitelský Zajíček či sama kněžna. Zajíček, z počátku bázlivý a úslužný, snažící se za každou cenu získat učitelské místo, se v posledním jednání nedá zahanbit a statečně brání lípu a Haničku. Charakter kněžny také projde vývojem, poznáváme ji jako znučenou zhýčkanou dámu, unavenou lidmi a povinnostmi, která vítá zpestření v podobě silného, sebevědomého a odvážného mlynáře; nakonec však přece jen i v ní zvítězí kladné vlastnosti (na rozdíl od dvořana a vrchního) a ustoupí poddaným, zůstává tu však otázka, zda tak učiní kvůli nim, nebo kvůli sobě. Psychologicky nejpropracovanějšími postavami je patrně právě kněžna a starý vodník Ivan. Na nich zobrazuje Jirásek pocit životní únavy a znučení lidmi, u obou panuje touha po klidu a osamění. U vodníka se k mizantropii přidává ještě stáří a zklamání životem i lidmi, vyjádřené: „Proto pryč od těch lidí falešných. Lásku sobě lhou, každý jenom sebe miluje a číhá na druhého, kterak by jej bodl neb aspoň upíchl a jemu nohu nastavil. Jejich svět jim nestačí, smějí se nám, a přec nás nenávidí. Pryč od lidí, to suma moudrosti.“⁶⁴

---

⁶⁴ Jirásek, A.: *Lucerna*. Artur, Praha 2005, s. 48.

Nadpřirozené motivy tu netvoří souvislé nepřerušené pásmo, jak tomu bylo v ostatních pohádkových hrách, například *Strakonickém dudákovi*, ale prolínají celým dějem.

Zaměříme-li se na symbolickou rovinu hry, nalezneme dva základní symboly: lípu a lucernu. Právě tato symboličnost odlišovala drama od jednoduchosti dosavadních kouzelných her. I mezi těmito motivy je patrný konflikt, lucerna je symbolem poddanství, nesvobody, kdežto lípa naopak především svobody, tradice lidu. Lucerna je pro babičku nástrojem, který v ní vyvolává odpor – „jen trochu skla a dříví, a přece je těžkým břemenem na našem starém mlýně“⁶⁵. Hanička, nejprve netušíc, co se k lampě váže, chová k lucerně sympatie, nalézá v ní pohádku, „skleněný zámeček“⁶⁶. Lípa je naopak národním stromem a symbolem, i zde má nezastupitelné místo, dokonce byla navrhována i do názvu díla. Je považována za jakousi svatyni, strom, který léčí a chrání, pro venkovský lid má nezměrnou hodnotu.

Hlavní myšlenkou hry, i kvůli které lze hru stále znovu a jinak interpretovat, je otázka občanských práv, svobody. Právo se řeší hned z několika různých pohledů – kdo má jaké a na co právo (na Haničku, na lípu). Jirásek se také nebál ve své symbolistické báchorce vyjádřit kritiku tehdejšího světa, reagoval na společensky aktuální témata, odkrýval nadčasové životní hodnoty. V době vzniku to byl boj Čechů za národní svobodu, v dalších letech pak hra svou existencí posilovala národní soudržnost. *Lucerna* se stala právě pro svůj lidový humor, lyrické kouzlo a národní charakter hrou oblíbenou i po příštích desetiletí.

---

⁶⁵ Jirásek, A.: *Lucerna*. Artur, Praha 2005, s. 21.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 21.

4. Premiéra

Vraťme se k historickému vývoji *Lucerny*.

Premiéra *Lucerny* byla stanovena na neděli 17. listopadu 1905 v 19:00 hodin, v předvečer 22. výročí otevření Národního divadla, měla tak slavnostní ráz. Představení bylo hráno ve prospěch Spolku českých žurnalistů a Pensijního fondu Spolku českých žurnalistů, jak hlásil plakát. Dělo se tak, aby se ještě zvýšil zájem o premiéru, která se konala mimo předplacení, tedy tak, jak Jirásek chtěl. Jak uvádí Jaroslav Träger⁶⁷, vyprodáno však nebylo. Hra byla však nadšeně přijata, což dokládá i referát z premiéry: „Autor, bouřlivě volán po každém aktu, zvláště však po vrcholné scéně v III. jednání, byl nucen několikrát vyhověti přání rozjařeného a nadšeného hlediště...“⁶⁸

Smlouva na další provozování kusu na scéně Národního divadla byla uzavřena 20. listopadu, zněla na 7 procent a záloha byla 800 K. V doložce se však praví, že po likvidaci této zálohy nastupují tantiémy osm procent. Autorská záruka stanovena částkou 1000 K.⁶⁹

Obsazení bylo takové, jak si autor navrhl a dokonce měl Jirásek i to štěstí, že babičku hrála Marie Ryšavá, jak doufal.

Nechme zaznít opět vzpomínku Jaroslava Kvapila na premiéru i události bezprostředně po ní: “Ještě počátkem druhého dějství byla ve mně, jak se říká, malá dušička, ale druhý akt končil se už znamenitým a hlučným úspěchem, po němž bylo rozhodnuto nadobro, ač se vlastně teprve v obrazech dalších všechn ten půvab Jiráskova díla, ten krásný sen letní noci rozvinul. Myslím však, že se novinka vžila až o dalších reprizách; Jirásek si mi jedenkrát posteskl, že mu ji nebožtík profesor Hlava, takový divadelník a takový náš srdečný přítel, o premiéře málo chválil...“⁷⁰ Opět tu Kvapil poslední větou dokládá fakt, jak Jiráskovi záleželo na této jeho „lásce“, jak hru sám několikrát nazval.

Jirásek po představení požádal Schmoranze, aby tlumočil jeho díky všem účinkujícím, ale také ještě poděkoval každému zvláště písemně. Dochoval se dopis

⁶⁷ Träger, J.: *Jiráskova Lucerna*. Orbis, Praha 1953, s. 38.

⁶⁸ Činohra. *Lucerna*. Zvon, 1905/1906, s. 176.

⁶⁹ Müller, M. (eds.): *Z korespondence Jiráska – dramatika. Příspěvky k historii jeho divadelních her v letech 1890–1930*. Čs. divadelní a literární jednatelství, Praha 1951, s. 65.

⁷⁰ Kvapil, J.: *Úvahy o režii. Studie a články*. Divadelní ústav, Praha 1972, s. 36.

Marii Hübnerové, představitelce Kláskové, který dokládá, jak moc si Jirásek práce umělců vážil: „Slovutná paní! Viděla jste o zkouškách, jak jsem upřímně obdivoval Kláskovou, kterouž Jste v *Lucerně* vytvořila. Nyní nejsem sám. Kde kdo o představení uznával s největší pochvalou Váš znamenitý výkon umělecký. Teď prosím, abyste laskavě přijala srdečné díky. A račte, prosím, také laskavě přijmout výtisk *Lucerny* na památku prvního představení, o němž Vaše Klásková vynikala. Poroučí se Vám vysoce vážená paní v upřímné úctě vždy oddaný Alois Jirásek.“⁷¹

Jirásek několik dní po premiéře také osobitou formou poděkoval režisérovi, Jaroslavu Kvapilovi, zaslal mu originál Alšových Vodníků z Jiráskovy *Lucerny*, na toto gesto ještě po letech Kvapil vzpomínal: „Ten obraz dal Jirásek od svého znejmilejšího přítele zvlášť pro mne vymalovat a po třiceti letech dívám se na něj dojat a s nejsrdečnější vděčností vzpomínám na ty dva velké a jistě nejčestější lidi, kteří mne oba poctívali svým přátelstvím.“⁷²

4.1 Ohlasy prvního uvedení

O tom, že hra sklidila úspěch, nelze pochybovat. Hra byla přijata kladně obecenstvem i většinou divadelní kritiky. Recenze nešetřily chválou. *Máj* z 24. listopadu 1905: „Nová Jiráskova práce má už přiléhavou dramatickou formu ... *Lucerna* má právě kardinální svůj půvab a kouzlo ve svém pohádkovém zbarvení ... Všechno je tu zrovna vymalováno svěžími barvami a proto hra chytila podrobnostmi i celkem ... Kus byl sehrán s naprostým úspěchem a vybaven rež. Kvapilem ve stylu pohádkovém, jenž dal podnět k pěkným scénickým momentům. *Lucerna* je obrázek prostinký, ale plný vůně, poesie a humoru. Je v něm tolik českého, kolik již dlouho s našeho jeviště nepromluvílo.“⁷³ J. Ladecký v *Osvětě* označil *Lucernu* „nejen za událost saisony, ale hned několika let naší divadelní produkce“⁷⁴. *Zvon* hovoří o „pronikavém úspěchu, o českém, národním humoru, o hledišti otřásajícím se výbuchy nejšťastnějšího veselí a nenuceného podmanění svrchovaným uměním“.

⁷¹ Müller, M. (eds.): *Z korespondence Jiráska – dramatika. Příspěvky k historii jeho divadelních her v letech 1890–1930*. Čs. divadelní a literární jednatelství, Praha 1951, s. 63–64.

⁷² Svoboda, E. (eds.): *Aleš a Jirásek. Listy svou přátel*. Orbis, Praha 1950, s. 165.

⁷³ *Lucerna*. *Máj*, 4, 1905. Převzato z Fetters, A. (eds.): *Lucerna 100 let. Sborník k jubileu u příležitosti oslav v Hronově 17. listopadu 2005*. Kruh, Hronov 2005, s. 9.

⁷⁴ Převzato z: Hančil, J. (eds.): *Alois Jirásek: Lucerna. Obnovená premiéra 7. října 2008 v Národním divadle*. Národní divadlo, Praha 2008, s. 39.

Lucernu nazývá „jednou z nejpocitivějších a nejpůvodnějších plodů české veselohry“.⁷⁵ C. Kredba napsal 5. prosince 1905 o *Lucerně*: „Výprava p. říd. Schmoranze tvoří jemnou hedvábnou podložku a na ní leží okouzující skvost: Jiráskova *Lucerna*.“⁷⁶ Karel Engelmüller 20. listopadu 1905: „Nikdy ještě nebylo tak šťastně a bohatě navázáno na prostinkou poesii národních pohádkových her Tylových, nikdy ještě nezamihlo se tolik kouzla, tolik zářivých barev, tolik světla a stínu našeho venkovského života na českém jevišti, jako se to stalo Jiráskovou *Lucernou*.“⁷⁷

Z hereckých výkonů byl vyzdvihován především ten J. Mošny: „...jenž jako vodní panáček s bezmezným strachem před černobýlem, lýkocem a suchem, a groteskní láskou k Haničce podal postavu rozkošnou v báječné masce, ovládaje hlas, checht, mimiku s takovou důsledností příšerné komiky, že sám jediný by stál za celou studií.“⁷⁸ Kurážná Klásková v podání M. Hübnerové si také zasloužila pozornost scénou s vodníkem Michalem, stejně jako žárlivým pronásledováním svého muže. Eduard Vojan byl chválen za pochopení složitosti postavy mlynáře, za vyjádření jeho sebevědomé rozvahy. Opomenuta nezůstala ani I. Grégrová jako kněžna, Hanička A. Červené, babička M. Ryšavé.

Na úspěch hry reagovali i Jiráskovi přátelé, Jaroslav Vrchlický poslal po premiéře lístek: „Těšil jsem se a ještě dnes mám plnou duši Tvé jímavé a teplé poezie.“⁷⁹ I Zdeněk Nejedlý, pozdější vykladač díla Jiráskova a iniciátor Jiráskovské akce, 19. listopadu píše: „Už dávno nezažil jsem v divadle takového dojmu, radostného tím více, že byl způsoben dílem naším. Uhoditi na cestu tak novou a přitom bezpečnou a jistou zdá se mi v umění vždy to nejvyšší.“⁸⁰

Objevily se však i hlasy vytýkající. Tak například již citovaný *Zvon* stejně jako další recenzenti, kteří vytýkali jistou rozvleklost prvnímu aktu, se vyjadřoval k ději hry: „Děj *Lucerny* jest při vši hbitosti – provozováním prvního večera někdy příliš

⁷⁵ Činohra. *Lucerna*. *Zvon*, 6, 1905/1906, s. 175.

⁷⁶ Převzato z Alois Jirásek, *Lucerna*. Východočeské divadlo Pardubice, Pardubice 1985, nestránkováno.

⁷⁷ Převzato z Hančil, J. (eds.): *Alois Jirásek: Lucerna. Obnovená premiéra 7. října 2008 v Národním divadle*. Národní divadlo, Praha 2008, s. 80.

⁷⁸ Činohra. *Lucerna*. *Zvon*, 6, 1905/1906, s. 175.

⁷⁹ Pokorný, M. – Zelenka, M.: *Inspirační zdroje Jiráskovy Lucerny*. In: Fetters, A. (eds.): *Lucerna 100 let. Sborník k jubileu u příležitosti oslav v Hronově 17. listopadu 2005*. Kruh, Hronov 2005, s. 12.

⁸⁰ Památník národního písemnictví, fond Jirásek Alois, Korespondence přijatá od jednotlivců, Nejedlý Zdeněk.

vpřed hnané – dosti složit, ač jeho námět jest jak původní tak jednoduchý“⁸¹. Proti symbolismu, který byl naopak jinými vyzdvihován, vystupuje K. Engelmüller⁸² – „Škoda, že autor přimísil i dosti symbolů do své hry, bez nich by byla pohádka ucelenější i výraznější a básníková fantazie mohla tu mít mnohem volnější pole“, hodnotí také postavu mlynáře: „Mlynář zdá se být, až na momenty, kdy vzkypí v něm vždy vzdor a touha po nedotknutelnosti zděděných práv, dosti passivní a vůči nástrahám krásné kněžny přespříliš tvrdý. Zde by trochu slabosti a podlehnutí smyslné vášni neškodilo, a postava by tím jen získala.“⁸³ To si naopak nemyslely jiné kritiky, které poukazovaly na domněle nepatřičný erotický podtext vztahu mlynáře a kněžny.⁸⁴ Tato kolikrát až krajní vyznění kritik vyvolával především neobvyklý až výjimečný žánr hry – polorealistická pohádka.

Čím si *Lucerna* zasloužila takový úspěch a následnou popularitu? V čem spočívá obliba Jiráskovy dramatické báchorky přetrvávající dodnes? Především *Lucerna* se svým poselstvím přišla tehdy ve vhodnou dobu, v listopadu 1905 vrcholil boj o všeobecné volební právo, hra tak vyzývala k aktivitě, dodávala víru ve schopnost českého národa vzdorovat, právo ve víru a spravedlnost. Jirásek nezastíral nic z tehdejších politických poměrů, a diváci to správně pochopili. Nejenom pro tuto nadčasovost, díky které se hra stala českou slavnostní, si však *Lucerna* získala četné obecenstvo. Podíl na úspěchu má i výběr žánru; pohádkové drama s realistickými prvky bylo pro diváky přitažlivé, symbolismus pojetí i jednání postav moderní, dostatečný, ale nebylo ho přespříliš. Postavy vykreslené jasně a zřetelně, nekomplikovaně, avšak ne černobíle, poskytují divákovi možnost ztotožňovat se s jejich různorodými pocity a postoji. Jistě i pospojováním jednotlivých prvků Jirásek zasloužil *Lucerně* obdiv, humor, který zůstává čerstvý i po tolika letech, vtip a komika jsou doplňovány tesklivější notou nostalgie. Je hrou pro děti i dospělé, každá generace si v ní najde aspekt, který osloví právě ji. Jak shrnuje Alexandr Stich

---

⁸¹ Činohra. *Lucerna*. *Zvon*, 6, 1905/1906, s. 175.

⁸² Převzato z Hančil, J. (eds.): *Alois Jirásek: Lucerna. Obnovená premiéra 7. října 2008 v Národním divadle*. Národní divadlo, Praha 2008, s. 80.

⁸³ *Ibidem*, s. 80.

⁸⁴ Tureček, D.: Čtyřikrát o *Lucerně*. In: Hančil, J. (eds.): *Alois Jirásek: Lucerna. Obnovená premiéra 7. října 2008 v Národním divadle*. Národní divadlo, Praha 2008, s. 40.

„*Lucerna* pohádka je, a to kouzelná hned ve dvou významech tohoto slova: s kouzly a čarami a okouzující čtenáře a diváka.“⁸⁵

4.2 Další vývoj

Jiráskova *Lucerna* zaznamenala úspěch, jaký neměla žádná jiná hra obdoby. První nastudování s premiérou 17. listopadu 1905 se dočkalo na tu dobu skutečně obdivuhodného počtu repríz. *Lucerna* se hrála dalších 10 let, uvedeno bylo celkem sedmdesát představení, během prvního půl roku od uvedení se hrála pětadvacekrát (a všechna představení byla vyprodána), v prvních třech letech dosáhla padesáti repríz. První režisér *Lucerny* po letech vzpomínal: „A vida, stalo se, co se do těch čas žádnému českému divadelnímu dílu nestalo: rovnou za tři leta, tož 18. listopadu 1908, kdy právě bylo Národnímu divadlu pětadvacet let, hrála se *Lucerna* už – po padesáté! Zatím stala se vpravdě nejoblíbenější novodobou hrou českou, hrála se všude po venkově, její postavy byly už tak oblíbené, jako nejpopulárnější jména z her Tylových. Bylo to radostné jubileum českého, vpravdě českého díla divadelního –.“⁸⁶

Během této první etapy českého Snu noci svatojánského, jak se *Lucerně* také někdy přezdívalo, došlo pochopitelně během deseti let k četným změnám v obsazení. Již na jaře roku 1906 bylo uprázdněno místo kněžny, které opustila Iza Grégrová, nastoupila na delší dovolenou. Role připadla Haně Kvapilové, poprvé sehrála kněžnu 15. května 1906 při slavnostním představení pro dělnictvo strany sociálně demokratické. Jirásek jí, interpretce devíti jeho dramát, 11. května posílá děkovný dopis s vyjádřením vděčnosti, že se jeho „opuštěné kněžny tak laskavě ujala“.⁸⁷ *Zvon* reaguje na změnu obsazení jedné z hlavních postav: „Že kněžna pí. Kvapilové byla jedním z nejvrcholnějších výkonů této umělkyně netřeba zvláště dokladat.“⁸⁸ List *Národní politika* ze dne 27. května 1906 o kněžně Kvapilové poznamenává: „Výkon její přitlumoval koketnost kněžninu a důraznil její vznešenost a noblesnost

⁸⁵ Stich, A.: Houževnatá a nezničitelná *Lucerna*. In: Hančil, J. (eds.): *Alois Jirásek: Lucerna. Obnovená premiéra 7. října 2008 v Národním divadle*. Národní divadlo, Praha 2008, s. 11.

⁸⁶ Kvapil, J.: *Úvahy o režii. Studie a články*. Divadelní ústav, Praha 1972, s. 37.

⁸⁷ Müller, M. (eds.): *Z korespondence Jiráska – dramatika. Příspěvky k historii jeho divadelních her v letech 1890–1930*. Čs. divadelní a literární jednatelství, Praha 1951, s. 64.

⁸⁸ Divadlo. *Zvon*, 6, 1905/1906, s. 590.

pohybů...“⁸⁹. Hraní Hany Kvapilové dodalo kněžně nových rozměrů. Tato nová představitelka kněžny však napřesrok náhle zemřela, v alternaci se pak znovu s Izou Grégrovou objevovala Zdenka Rydlová.

I v ostatních rolích došlo k obměnám, v roli mlynáře se vystřídal po Eduardu Vojanovi František Matějovský, i obsazení vodníků doznalo změn.⁹⁰

Derniéra tohoto prvního nastudování se konala 23. října 1914 v 19 hodin. S *Lucernou* se rozloučili herci František Matějovský jako mlynář, Anna Červená – Hanička (odehrála všech sedmdesát představení), kněžna Zdenka Rydlová, Antonín Čepela vodník Michal a vodníkem Ivanem byl Jan Horyna.

Lucerna však zdaleka neskončila tímto posledním představením svoji cestu, ba naopak nastoupila pout', aby se mohla zařadit do klasického fondu české dramatiky.

---

⁸⁹ Převzato z Hančil, J. (eds.): *Alois Jirásek: Lucerna. Obnovená premiéra 7. října 2008 v Národním divadle*. Národní divadlo, Praha 2008, s. 82.

⁹⁰ Archiv Národního divadla v Praze, <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, heslo „Alois Jirásek: Lucerna 1905–1914“ [cit. 21. 4. 2012].

5. *Lucerna* v průběhu dějin českého divadla

Není možné u tak oblíbeného divadelního kusu, který se stal hrou národní, lidovou a slavnostní, dopočítat se konkrétních čísel jednotlivých nastudování a jejich repríz. *Lucerna* se hrála nejen na všech předních divadelních scénách, ale i na těch nejmenších, pro svoji lidovost se stala i častým námětem ochotnických spolků. Bohatá inscenační tradice a především snaha o neotřelost, jiné pojetí *Lucerny* vedlo k četným, někdy ne příliš šťastným přepracováním. Cílem této kapitoly není shromáždit veškeré informace o jednotlivých nastudováních, ale poukázat na roli *Lucerny* v dějinách českého divadla a její proměny.

5. 1 První cesty

Jiráskova pohádková báchorka se stala záhy velmi oblíbenou po nadšeném přijetí publikem v Praze, ale její sláva se začala brzy šířit i za hranice hlavního města. První mimopražské představení bylo ještě téhož roku v Plzni. Jakmile se Jirásek dozvěděl, že by měla být *Lucerna* uvedena v plzeňském městském divadle, hned psal Vendelínu Budilovi, zdejšímu divadelnímu řediteli. První uvedení na plzeňské scéně se uskutečnilo necelý měsíc po premiéře v Praze. Hra měla i zde obrovský úspěch. Budil 11. prosince podává Jiráskovi zprávu: „...zasílám ceduli premiéry Vaší výborné hry, kterou jsme první po Národním vypravili a která měla bouřlivý a rozhodný úspěch v naší studené Plzni. Vzdor všemu urychlení hráli jsme od 7 ¼ do 10 ¾ při neutuchajícím zájmu nad očekávání hojně shromážděného a vybraného obecenstva. Při činohře to řídký případ! Hráno bylo slušně, což snad páni referenti potvrdí. Tenhle týden máme ještě *Lucernu* třikrát na repertoiru.“⁹¹ Hra se nakonec v Plzni hrála ještě čtyřiatřicetkrát. Mlynáře tu hrál Miloš Nový, později člen činohry Národního divadla, Haničku Zdenka Rydlová (kněžna v pražské *Lucerně* po Ize Grégrové), Michala Bohuš Zakopal a Ivana Josef Hurt, Kláskovou Klára Kašparová, sám ředitel Budil si zahrál sekerníka Brahu. Kapelník Josef Horák zkomponoval ke hře hudbu a Budilova výprava vystihovala pohádkové prostředí, novinka měla úspěch. Jednoho představení se zúčastnil Jirásek společně s Kvapilem, aby zhlédl

---

⁹¹ Památník národního písemnictví, fond Jirásek Alois, Korespondence přijatá od jednotlivců, Budil Vendelín.

výkony herců, Jirásek byl spokojen. I kritika premiéru hry pochválila, Pavel Nebeský v *Plzeňských listech* 11. prosince 1905 napsal, že všechna lidová místa byla vyprodána, potlesk byl veliký a dojem poetického i historického kouzla krásné práce silný a jasný.⁹² I Budil si považoval toho, že jeho divadlo bylo první zastávkou *Lucerny* po českých scénách a hra se zde dožila tolika repríz. Když v červnu roku 1912 opouštěl divadlo, jako svoji poslední roli si vybral právě sekerníka Brahu v Jiráskově *Lucerně*, jak vzpomínal, hrával jej s chutí a láskou.⁹³ Hra tedy zaznamenala úspěch nejen v Národním divadle, pro kontrast porovnejme počty repríz dalších Jiráskových her v Plzni v tomto období: *Jan Žižka* a *M. D. Rettigová* měly každá jen tři reprízy, *Vojnarka* se hrála za ředitelování Budila dokonce jen jednou.

Lucerna se začala velice rychle šířit nejen do dalších divadelních stánků, zaujala i divadelní kočovné a ochotnické společnosti. Ani Jiráskův rodný kraj se nenechal zahanbit. Ještě téhož roku, jen pětaticet dní po pražské premiéře, se na Boží hod vánoční večer hrála *Lucerna* v Jaroměři v provedení Dramatického odboru Sokola Vrchlický v Sokolském domě. O druhém vánočním dnu proběhla repríza. Roli mlynáře zde hrál Jindřich Stárek, Haničku tehdy přední herečka souboru Terezie Vítková (provdaná Trefná), Kláskovou si zahrála Emilie Karlová, také jedna z nejvýznamnějších sboru, kněžnou byla M. Stuchlíková. Vodníky naopak hráli méně známí ochotníci Karel Kratoška a Jindřich Jakubec.⁹⁴

Podobně rychle reagovali také ochotníci v Náchodě, tam se *Lucerna* hrála také ještě před koncem roku.

V roce 1906 ji pak diváci mohli vidět i v Jiráskově rodném městě, Hronově, a nedaleké Úpici. Podrobnosti k prvnímu představení vypravenému v Klicperově divadle v Hradci Králové uvádí František Černý. Ochotnický spolek Klicpera si pro inscenaci dokonce pořídil dekorace od malíře Národního divadla R. Holzera a pro světelné efekty si vypůjčil dynamo, v Hradci tehdy ještě nebyla elektřina. Jak zaznamenal kronikář místních ochotníků J. V. Tolman, byl to pravý divadelní svátek města i venkova.⁹⁵

---

⁹² Jílek, V.: Alois Jirásek a Vendelín Budil. In: Klosová, L. (eds.): *Listy z dějin českého divadla. Sborník studií a dokumentů*. Orbis, Praha 1954, s. 145.

⁹³ Träger, J.: *Jiráskova Lucerna*. Orbis, Praha 1953, s. 46.

⁹⁴ Černý, F.: V Jaroměři se před sto lety rozzářila Jiráskova Lucerna. *Jaroměřský a josefovský zpravodaj*, 12, 2005, s. 12.

⁹⁵ Černý, F.: *Kapitoly z dějin českého divadla*. Academia, Praha 2000, s. 210.

Jak uvádějí články z oslav stoletého výročí *Lucerny*, Spolek divadelních ochotníků v Hronově před první světovou válkou inscenoval *Lucernu* třikrát (1906 šest představení, 1909 a 1911 k 60. autorovým narozeninám).⁹⁶

O prvním nastudování *Lucerny* v Kladně podávají informace vzpomínky herce Václava Vydry. Ten v této hře hrál vodníka Ivana již v říjnu 1906 právě v Kladně, u společnosti E. Zöllnerové. „Zvítězila naráz. Na venkově jsme sotva někdy mohli opakovat hru v jednom místě a *Lucerna* měla v Kladně 5 repríz! To byl rekord neslýchaný. Ale nejen obecenstvo, i my herci, kteří v ní hráli, jsme *Lucernu* milovali. A já osobně jsem se svým Ivanem za ta léta srostl.“⁹⁷ Zjara roku 1907 pak Vydra působil v Městském divadle v Plzni, první mimopražské zastávce *Lucerny*, zde vystupoval také v roli Ivana.

Vraťme se však do centra kulturního dění, do Prahy. *Lucerna* tedy nastoupila počátkem století svou cestu do dalších mnoha let. Dlouhých deset let se udržela na scéně Národního divadla, až do října 1914, během této doby také zakotvila i v mnoha menších městských divadlech, jako se i stala vděčnou podívanou pro diváky ochotnických společností na venkově.

Jiráskova hra však neopustila prkna Národního divadla na dlouho, již na jaře roku 1916, tedy po roce a půl, se znovu vrací. Došlo však k jistým změnám. Předně režisérem již nebyl Jaroslav Kvapil, nýbrž ředitel Gustav Schmoranz. Hra byla nově nastudována, i scéna byla nová, opět pod taktovkou G. Schmoranze. Na kostýmech se podílel G. Kovařovic. Premiéra proběhla 13. května 1916 v 19,30 hodin. Mlynáře hrál opět František Matějovský, který se v této roli se hrou loučil. Jako Hanička vystupovala Eva Vrchlická, v nové roli se zde objevila Anna Sedláčková, místo postavy komorné v předchozím nastudování zde představovala kněžnu. K její kněžně se dne 5. června 1916 v děkovném dopise vyjádřil Jirásek: „O včerejším představení *Lucerny* uviděl jsem dvě kněžny, jednu na jevišti, spanilou, které jsem znovu byl vděčen za její výbornou hru, a druhou tichou na rozkošných obrázcích. Velice a obzvláště mile Jste mne jimi, vysoce vážená paní, překvapila. Mám z nich radost. I prosím, abyste laskavě přijala nejsrdečnější mé díky. Rozkošné ty obrázky budou

---

⁹⁶ Hladký, J.: Sto let Jiráskovy *Lucerny*. *Rodným krajem*, 22, 2006, s. 12.

⁹⁷ Vydra, V.: *Hercova Lucerna*. *Národní divadlo*, 28, 1952, s. 14.

mně milou památkou na znamenitou, roztomilou Vaši kněžnu, za kterouž Vám opět upřímně děkuji.“⁹⁸ Jirásek má na mysli fotografie z představení.

Ve své roli zůstala Marie Hübnerová jako Klásková, stejně tak E. Wiesner jako Sejtka a farář F. Gerlický.

Zajímavostí tohoto druhého nastudování je také skutečnost, že *Lucerna* se nehrála pouze na jevišti Národního divadla. V květnu roku 1921 se tři představení odehrála ve Stavovském divadle, další tři představení se vrátila na prkna Národního divadla, potom však byly již všechny reprízy hrány ve Stavovském divadle, až do derniéry 1. července 1923.

Lucerna prošla po sté jevištěm Národního divadla v červenci roku 1921, bylo to při příležitosti oslav sedmdesátých narozenin jejího autora, Aloise Jiráska. V Národním divadle byl uspořádán cyklus jeho her, *Lucerna* si vysloužila být zahajovacím představením. Tato stá inscenace 3. července 1921 měla novou kněžnu – Růženu Naskovou, nového mlynáře – Karla Jičínského.⁹⁹

Lucerna tedy byla stále na programu v Národním divadle, ale Jaroslav Kvapil, který přesídlil do Vinohradského divadla, si již v roce 1920 žádal pro toto divadlo povolení uvádět tuto hru i na této scéně. *Lucerně* na této půdě předcházely úspěchy *Vojnarky* a *M. D. Rettigové*, proto mělo divadlo zájem zařadit i tuto hru. Jirásek souhlasil, proto hned žádal ředitele Národního divadla, které mělo na hru držení. Na dopisu Gustavu Schmoranzovi si uvědomíme, jaký měl Jirásek přehled o své hře: „...*Lucerna* dávala se v Nár. divadle r. 1917 čtyřikrát, r. 1918 třikrát, roku 1919 dávala se odp. 1. ledna a po druhé až v listopadu toho roku. Když toto druhé představení /v neděli odpol./ mělo finanční úspěch /přes 9000 kor./ dávala se *Lucerna* dodatečně toho měsíce ještě třikrát.“¹⁰⁰ Jirásek se však nedočkal kladné odpovědi, bylo mu vysvětleno, že není žádoucí, aby Národní a Vinohradské divadlo mělo tentýž repertoár. Příčinou větších přestávek mezi představeními *Lucerny* bylo také odvolání Marie Hübnerové – Kláskové, která odmítala hrát veselé postavy a dokonce uvažovala o opuštění role. *Lucerna* se na prkna Vinohradského divadla nakonec dostala až roku 1922, preméra byla 6. března, zahájena hymnou, na počest

⁹⁸ Müller, M. (eds.): *Z korespondence Jiráska – dramatika. Příspěvky k historii jeho divadelních her v letech 1890–1930*. Čs. divadelní a literární jednatelství, Praha 1951, s. 105.

⁹⁹ Archiv Národního divadla v Praze, <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, heslo „Alois Jirásek: *Lucerna* 1916–1923“ [cit. 29. 4. 2012].

¹⁰⁰ Müller, M. (eds.): op. cit. s. 127.

prezidentových narozenin. Tady vytvořil mlynáře představitel nové herecké generace Zdeněk Štěpánek, Haničku Marie Gabrielová, o vodníky se podělili Bohuš Zakopal s Václavem Vydrou, který v této roli zůstal až do odchodu k divadlu Národnímu. Představení ve výpravě Josefa Weniga mělo jako vždy silný ohlas.¹⁰¹ V desítkách repríz se tu udržela až do roku 1933.¹⁰²

Ve 20. letech se *Lucerna* na jevišti Národního divadla objevila ještě jednou po tříleté přestávce, tedy roku 1926. V pořadí třetí uvedení bylo v režii Karla Želenského a s novou výpravou Josefa Matěje Gottlieba, také v částečně novém obsazení. Toto nastudování se objevilo celkem 13krát, derniéra byla v květnu roku 1928.¹⁰³ *Lucernu* do repertoáru zařadilo také příští rok znovu Vinohradské divadlo. Jirásek byl na premiéru pozván, ale pro tíživé neduhy se nedostavil.¹⁰⁴

12. března 1930 Jirásek umírá, vypraven je mu skutečně velkolepý státní pohřeb. V tu dobu se v rodném městě Jiráskově, Hronově, dokončuje stavba divadla. Divadlo nese název Jiráskovo divadlo a první uvedenou hrou je *Lucerna* s premiérou 28. září 1930.¹⁰⁵ Hned v prvním roce existence divadla se zrodil nápad učinit z Jiráskova divadla v Hronově jakési „národní divadlo“ všech českých, moravských i slovenských divadelních ochotníků, kteří se sem sjedou a uspořádají týdenní oslavy, zasvěcené divadlu a památce hronovského rodáka Aloise Jiráska. Byl tak založen fenomén divadelního festivalu Jiráskův Hronov, který svou tradici i přes různé dějinné útrapy drží do dnešních dní. Roku 1931 byl uspořádán 1. Jiráskův Hronov, který plně ctil tradici Jiráska – bylo zde uvedeno několik inscenací jeho dramát, mezi nimi i *Lucerna*. *Lucerna* se i v dalších let stala obvyklou zahajovací hrou festivalu, naposledy zde byla hrána při zahájení v roce 2011 v inscenaci Miroslava Houšťka.¹⁰⁶

Dalšího, „opravdu nového a svěžího“¹⁰⁷ nastudování se *Lucerna* dočkala v roce 1935, po sedmi letech, kdy nebyla v repertoáru Národního divadla. Uvedeno bylo poprvé 7. března k počtě 85. narozenin presidenta republiky T. G. Masaryka,

¹⁰¹ Träger, J.: *Jiráskova Lucerna*. Orbis, Praha 1953, s. 48.

¹⁰² Vydra, V.: *Hercova Lucerna*. *Národní divadlo*, 28, 1952, s. 15.

¹⁰³ Archiv Národního divadla v Praze, <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, heslo „Alois Jirásek: Lucerna 1926-1928“ [cit. 29. 4. 2012].

¹⁰⁴ Jiráskův dopis řediteli Vinohradského divadla ze dne 23. listopadu 1927, Müller, M. (eds.): *Z korespondence Jiráska – dramatika. Příspěvky k historii jeho divadelních her v letech 1890–1930*. Čs. divadelní a literární jednatelství, Praha 1951, s. 146–147.

¹⁰⁵ Černý, F.: *Kapitoly z dějin českého divadla*. Academia, Praha 2000, s. 210.

¹⁰⁶ Webové stránky festivalu Jiráskův Hronov: www.jiraskuvhronov.cz [cit. 29. 4. 2012].

¹⁰⁷ Träger, J.: op. cit., s. 49.

11. března pak opakováno k pátému výročí smrti Jiráska. Toto nastudování získalo nový podtext. Inovací bylo využití monologu Mateřídoušky z *Předehry* vyšlé roku 1901 v *Zlaté Praze*. Režisér Vojta Novák jej dal recitovat Jiřinou Štěpničkovou jako prolog ke hře, doprovodem byla Kovařovicova hudba. Režisér se přidržel původního rozvrhu scény, tak jak bylo navrhováno v původním představení. Nové bylo i obsazení, kde si mlynáře zahrál Zdeněk Štěpánek, kněžnu Míla Pačová, vodníky Václav Vydra a Ludvík Veverka. Výkony herců také zůstaly v tradičním ladění. Hanuš Jelínek, autor libreta k Novákově opeře *Lucerna* a tedy znalec hry, však v tomto nastudování kritizuje výpravu Cyrila Boudy a hraní rychtářů – „není třeba z nich dělat nemotorné hlupáky, autor přece nechtěl zesměšňovat lid“¹⁰⁸. O karikování hovoří i Karel Engelmüller: „Leccos je tu přílišně laděno do karikatury, tak zejména postavy zámecké, šumaři, ale zvláště sedláci a rychtáři, z nichž je jeden hloupější a směšnější druhého. Proč to?“¹⁰⁹ Výpravě pak Jelínek vytýkal především nečeský ráz krajinný: prolog byl dle recenze inspirován „nějakým japonským dřevorytem, krajíně za jezírkiem chybělo pohádkové kouzlo hluboké lesní samoty, lesní palouk se stylizovanou lípou neposkytoval vílám dost místa k tanci a realistické blízký v mokřině rušily ilusi výtvarníkem zamýšlenou“¹¹⁰. Nová *Lucerna* se tedy potýkala s problémy, na něž recenze neváhaly upozornit, též se shodovaly na nedostatku lyrismu v tomto nastudování. Jak bude patrné i na dalších inscenacích, ne vždy bylo inovované pojetí humoru ku prospěchu hry.

Tato inscenace byla svědkem historického okamžiku přebírání budovy Stavovského divadla Němci 1. července 1939, stala se poslední uváděnou českou hrou. Toto představení se změnilo v protiokupantskou národní manifestaci. Takto vzpomínal Václav Vydra, představitel vodníka Ivana: „Když nás potom Němci vyhostili ze Stavovského divadla, rozloučili jsme se s ním 1. července 1939 – k pláči smutni a dojata – a nebylo možno jinak, než s představením *Lucerny*.“¹¹¹

Posledním předválečným počinem bylo nastudování *Předehry* v době, kdy se rozhodovalo o osudu Československé republiky po Mnichovské dohodě. Jediné představení proběhlo 30. ledna 1939 ve prospěch uprchlíků ze zabraného území.

¹⁰⁸ Jelínek, H.: Repertoire. *Lumír*, 61, 1935, s. 288.

¹⁰⁹ Převzato z Hančil, J. (eds.): *Alois Jirásek: Lucerna. Obnovená premiéra 7. října 2008 v Národním divadle*. Národní divadlo, Praha 2008, s. 87–88.

¹¹⁰ Jelínek, H.: op. cit., s. 288.

¹¹¹ Vydra, V.: *Hercova Lucerna. Národní divadlo*, 28, 1952, s. 16.

Zaznělo tu mnoho národních motivů – hudba Antonína Dvořáka, Bedřicha Smetany, Josefa Bohuslava Foerster a především lidové písně.¹¹² I v tuto chvíli předobraz *Lucerny* plnil funkci národní.

Po dobu okupace se *Lucerna* jako česká národní klasika nesměla objevit na veřejných scénách. Nechme opět zazníť vzpomínky Václava Vydry: „A tato na pohled pohádka, idylka, pak musila zmlknout na celou dobu okupace, tj. na 6 let. Nesměla se hrát z důvodů politických. Leda snad, že by se byla „upravila“, tj. lípa byla poražena. Ukázalo se zkrátka, že ta ‘idylka’ nebyla tak zcela nevinná.“¹¹³

5.2 Poválečná *Lucerna*

Po ukončení okupace a do nové éry však *Lucerna* vstupovala jako český národní symbol po boku Smetanovy *Libuše*. Slavnostní obnovení činnosti Národního divadla bylo zahájeno 27. května 1945 Smetanovou *Libuší* a již druhý den byla na pořadu činohra, a právě Jiráskova *Lucerna*. Bylo to první slavnostní představení v osvobozené Československé republice v den narozenin prezidenta republiky Edvarda Beneše. Právě *Lucerna* měla symbolizovat sílu národa za první a druhé světové války a tradice národního bytí. V těchto dnech se stal novým ředitelem Václav Vydra, v dřívějších inscenacích představitel vodníka Ivana. Představení bylo hráno v režii Vojty Nováka a ve výpravě Cyrila Boudy, navazovalo tedy na předválečné. 17. června pak byla uvedena na scénu Stavovského divadla, derniéra byla 28. září 1945.¹¹⁴

V prvních poválečných letech se *Lucerna* vrací nejen na pražská divadelní prkna pravidelně, některé inscenace byly vydařené, jiné méně. Tak roku 1946 se znovu vrací do Plzně v režii Ladislava Sedláčka, dále ji uvádí Zemské divadlo Ostrava v režii Karla Šálka, Slezské národní divadlo Opava v režii Josefa Pospíšila, Divadlo Těšínského Slezska Český Těšín, Kladenské divadlo Kladno, Divadlo bratří Čapků v Teplicích, Severočeské národní divadlo v Liberci v režii Bohuše Porta, Jihočeské

---

¹¹² Archiv Národního divadla v Praze, <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, heslo „Alois Jirásek – Předehra“ [cit. 30. 4. 2012].

¹¹³ Vydra, V.: *Hercova Lucerna. Národní divadlo*, 28, 1952, s. 16.

¹¹⁴ Černý, F. – Kolářová, E.: *Sto let Národního divadla*. Albatros, Praha 1983, s. 127; Archiv Národního divadla v Praze, <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, heslo „Alois Jirásek – Lucerna 1945“ [cit. 30. 4. 2012].

národní divadlo v Českých Budějovicích v režii Karla Konstantina.¹¹⁵ Shromáždit záznamy o inscenacích ochotnických spolků a divadelních nadšenců by byl nadlidský úkon. Jak poznamenává František Černý, „hrou se otevírala divadla, sokolovny, kulturní domy, uctívaly státní i jiné svátky, slavila výročí měst, organizací, institucí, spolků i významná životní výročí.“¹¹⁶

Po převratu roku 1948 a souvisejícím obratem k jinému vnímání politiky i kultury došlo ke změně přijímání Aloise Jiráska jako spisovatele, tím i jeho děl. Souvisí to především s vyhlášením tzv. Jiráskovské akce. Tato akce byla jedním z kroků komunistického režimu, který se měl podílet na přetváření vědomí lidí. Byla vyhlášena prezidentem Gottwaldem 10. listopadu 1948, vůdčí roli hrál Zdeněk Nejedlý. Směřovala k masovému rozšíření Jiráskova díla a tím měla zároveň nahrazovat tvorbu některých tehdy oficiálně nepřijatelných autorů. Byla tedy podporována státem a byla doprovázena i jinými aktivitami. Tak i Národní divadlo zařadilo hned několik autorových her do repertoáru. V březnu 1949 byla na prkna Národního divadla znovu uvedena *Lucerna*. Premiéra se konala 18. března s podtitulem „Pro dělníky v rámci Jiráskovy akce“. Jednalo se o zcela novou úpravu, textové a hudební úpravy prováděl Jiří Jirouš, režisérem byl Josef Pehr, scéna byla upravena dle Josefa Svobody a návrhy kostýmů připravoval Jan Kropáček. V roli kněžny vystupovala Olga Scheinpflugová, mlynáře si zahrál Vítězslav Vejražka, vodníky Miloš Nesvadba a Jaroslav Vojta, Haničku Luba Skořepová.¹¹⁷ Ačkoli měla být tato *Lucerna* krokem do nové etapy, recenze právě o úspěchu nehovoří: „Tak bylo i povinností Národního divadla, aby Jiráskově *Lucerně* věnovalo všechny své nejlepší síly a aby ji provedlo v nejvyšší dokonalosti. To bohužel nebylo splněno.“¹¹⁸ Kněžně byl vyčítán její aristokratismus jako „satira na planost a plytkost znuděného panského duchaplnictví“, inscenaci nevhodný hudební doprovod a zákulisní zvuky, stejně jako hlasová kultivovanost herců. Vodník Michal už není tak alšovský, jako byli vodníci předešlí, z pana France se stává humorná postava směšné lokajské

¹¹⁵ Údaje vyčteny z databázi Divadelního ústavu: Divadelní ústav, <http://db.divadelni-ustav.cz>, heslo „Lucerna – činohra“ [cit. 1. 5. 2012].

¹¹⁶ Černý, F.: *Kapitoly z dějin českého divadla*. Academia, Praha 2000, s. 209.

¹¹⁷ Archiv Národního divadla v Praze, <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, heslo „Alois Jirásek – Lucerna: 1949–1950“ [cit. 1. 5. 2012].

¹¹⁸ J. Träger v *Práci* z 22. 3. 1949, převzato z Hančil, J. (eds.): *Alois Jirásek: Lucerna. Obnovená premiéra 7. října 2008 v Národním divadle*. Národní divadlo, Praha 2008, s. 100–101.

duše.¹¹⁹ Tato inovovaná *Lucerna* se udržela na scéně do roku 1950. Podobné porevoluční *Lucerny* se hrály na jevištích v Pardubicích, tehdejším Gottwaldově, Hradci Králové, Brně, Ostravě, Karlových Varech, Mostě, Kladně, i na dalších scénách v Praze.

Velice obdobným způsobem byla inscenována i další realizace „Snu noci svatojánské“. 12. března 1952, k dvaadvacátému výročí úmrtí Aloise Jiráska, byla hra uvedena v novém nastudování a scénování. Režíroval ji Ladislav Boháč, hudbu složil Miroslav Ponc, scéna byla znovu podle Josefa Svobody. *Lucerna* byla uváděna jako podpora k boji, posílení pevnosti národa za svobodu. K tomuto nastudování uvádí Jan Kopecký kromě chvály na představení v recenzi v *Literárních novinách* také výtku: „V jednom bodě však zůstává ještě nová *Lucerna* dlužna Jiráskovi. Objevují se tu místy zbytky lehkomyšlnosti ve vztahu k textu ... Je třeba také upozornit, že místy o reprízách syšíme jiná slova, vyměněná i přidaná. Krásná Jiráskova řeč nepřipouští ani tak zdánlivě nepatrné záměny...Zbavme se těchto kazů!“¹²⁰ Tato *Lucerna* měla během 5 let celkem 199 představení.

Do konce 20. století byla *Lucerna* na prknech Národního divadla nastudována ještě třikrát, v letech 1964, 1976 a 1983.

Představení 60. let můžeme nazvat tradičním. Tradičním v tom smyslu, že inscenace nevybočovala z již zažitého rámce zpracování. Toto nastudování v režii Zdeňka Štěpánka, herce, který *Lucernu* důvěrně poznal v předchozích letech jako mlynář, se vrací k dávno ověřeným hodnotám a tradicím, které však již hraničí s konvencí. Zajímavostí je paralelní dvojí obsazení, hrálo se v Tylově a Národním divadle. Vyzdvihována je výprava Karla Svobinského, působí útulně, malebně, čistě, jako pohádka. Ovšem ani toto představení se neobejde bez náznaků zbytečného patosu, je pokládán až zbytečně důraz na revolučnost hry: „...s postupem hry však rostou rozpaky a množí se otázky, jak na nás z poetické báchorky nepříjemně dotírá řinčivý patos.“¹²¹ Výhrady jsou také k hereckému obsazení a stylu, mísí se tu herecké styly a žánry. Přesto zaznamenávala úspěch, s jakým se setkávala vždy v dějinách,

---

¹¹⁹ Z recenzí z dobového tisku, Hančil, J. (eds.): *Alois Jirásek: Lucerna. Obnovená premiéra 7. října 2008 v Národním divadle*. Národní divadlo, Praha 2008, s. 96–101.

¹²⁰ Kopecký, J.: V pokračování je síla. *Literární noviny*, 1, 1952, s. 6.

¹²¹ Grym, P.: Jiráskova *Lucerna*. *Divadelní noviny*, 7, 1964, s. 4.

přibližně za rok a půl dosáhla stovky repríz, k derniéře 20. května 1967 bylo celkem 158 představení.¹²²

V této době také hra posloužila studentům DAMU, kteří realizovali inscenaci na scéně Disku v Praze. Premiéra byla 5. října 1968 v režii Karla Palouše a výpravě Blanky Vejsadové.¹²³ To samozřejmě nebylo jediné nastudování *Lucerny*, premiéru měla v tomto desetiletí na dalších jednadvaceti scénách.¹²⁴

I v 70. letech se kritikové ptají, proč vlastně je stále znovu *Lucerna* zařazována do programu Národního divadla. Jiné hlasy odpovídají, že je zbytečné dokazovat význam Jiráskovy *Lucerny* pro naši kulturu a divadlo. Na tyto otázky reaguje i program k inscenaci v Národním divadle: „...*Lucerna*, byť vlastně pohádka nebo právě proto, má možnost odpovědět nám, v naší technikou přesycené době, pohádkově působivou formou na mnohé otázky obecné platnosti. A protože si tyto otázky klademe opět, měla by taková být i naše *Lucerna*. Vycházející z tradice a tradice si vědoma, ale ve jménu života této tradice přece jen netradiční.“¹²⁵ Tuto inscenaci provedl Josef Mixa, hudbu napsal Václav Trojan, scéna byla v provedení Miloslava Heřmánka, kostýmy Josefa Jelínka. V rolích se ve většině případů po dobu uvádění vystřídal několik herců. Režisér škrtl úvodní babičino proroctví, hra tak byla zbavena obsahové poetičnosti, scéna s rychtáři je taktéž mimo ideovou logiku. Kompozice hry také nebyla vždy dobře hodnocena, jsou vykresleny jednotlivosti, ale nevyznívá pak celek.¹²⁶

V těchto letech se *Lucerna* objevila také například na XXII. Jihočeském divadelním festivalu v Českém Krumlově, i brněnské představení v Janáčkově divadle potvrdilo, že *Lucernu* diváci přijímají se stálou vděčností.¹²⁷ Bez módní upravovatelské invence byla hra uvedena v kladenském divadle Jaroslava Průchy.¹²⁸

Roku 1983 byla opět *Lucerně* přisouzena významná role – zahajovala činoherní představení v rekonstruované budově Národního divadla, k 100. výročí divadla. Režíroval ji František Laurin, scénoval Ladislav Vychodil, kostýmy opět Josef

¹²² Archiv Národního divadla v Praze, <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, heslo „Alois Jirásek – Lucerna: 1964–1967“ [cit. 1. 5. 2012].

¹²³ Herečtí adepti v Disku. *Lidová demokracie*, 24, 1968, s. 5.

¹²⁴ Divadelní ústav, <http://db.divadelni-ustav.cz>, heslo „Lucerna – činohra“ [cit. 1. 5. 2012].

¹²⁵ Engel, T.: Od historie k dnešku. In: *Alois Jirásek, Lucerna*. Národní divadlo, Praha, 1976, s. 7.

¹²⁶ Kritický je především Miloš Vojta a pseudonym –urb-. Vojta, M.: Zápasíme o českou klasiku. *Tvorba*, 1976, s. 2.; urb: *Lucerna v Národním. Svobodné slovo*, 32, 1976, s. 5.

¹²⁷ Jelen, J.: A bylo léto... *Scéna*, 2, 1977, s. 2; *Obraz dávné minulosti. Svobodné slovo*, 30, 1974, s. 5.

¹²⁸ Jiráskova *Lucerna* na Kladně. *Tvorba*, 1976, s. 13.

Jelínek. Inscenace je velmi vyrovnaná, nastudování respektuje Jiráskův text, nesnaží se promluvy aktualizovat k tehdejší době. Má však méně humoru, než v *Lucerně* bývalo.¹²⁹

---

¹²⁹ Kovařík, P.: Lucerna rozzářila Národní. *Svobodné slovo*, 39, 1983, s. 5., Černý, F.: Lucerna v obnoveném Národním divadle. *Tvorba*, 1984, s. 9.

6. *Lucerna* přelomu století

Další *Lucerna* přišla na pořad v Národním divadle až v novém tisíciletí, v roce 2001, 150 let od narození autora. Premiéry byly 15. a 16. listopadu. Iscenace *Lucerny* režiséra Vladimíra Morávka z královéhradeckého Klicperova divadla je ve scéně Aleše Votavy podle obrazů malíře Aloise Mikulky rozvržena jako poetická hra o síle lásky, čistoty a poezie, je zbavena všech nánosů předchozích nastudování. Podtitul inscenace zní „Můj Bože, to je sen, to je sen – Haničko – !“, kterou slyšíme z úst podučitele Zajíčka, a napovídá tomu, že atmosféra na jevišti bude skutečně snová. Textové a hudební úpravy provedl Rene von Ludowitz (pseudonym Vladimíra Morávka), v inscenaci byly použity fragmenty skladeb Bedřicha Smetany, Antonína Dvořáka, Leoše Janáčka a Miloše Boka, motiv lípy nazpívala Marta Kubišová. Výtvarná stylizace upoutá pozornost odkazy k české národnosti a tradici – vojsko a polnice odkazující na sv. Václava, zajímavým motivem jsou všudypřítomná Morávkova jablka. Krajina, zobrazující typicky český ráz, tu hraje samostatnou roli. Vodníci jsou dobře propracováni, až v duchu Erbenova hororového pojetí. Svět nadpřirozených bytostí je rozhojněn o zábavné kentaury a rusalky, které dokreslují pohádkovou atmosféru. Z dalších proměn je důležité vypuštění některých výstupů dvořana, ve kterých je patrný jeho pohrdlivý vztah k poddaným. Tato skutečnost také odlišuje tuto inscenaci od jiných, běžných interpretací *Lucerny* jako sociálního zápasu mezi venkovským lidem a cizí šlechtou, bojem za práva. Úprava také tlumí humor a redukuje dialogy. Ačkoli bylo pracováno s úpravou textu, která leccos vypustila, je patrná úcta a respekt režiséra k Jiráskovu textu, režie klade důraz nejen na text hry, ale i na Jiráskův archaický jazyk. Celkové pojetí hry je posunováno dále, napomáhá tomu i exotičtější podání Cizí kněžny Chantal Poullain, která do hry vnáší svoji národnost, o to více pak působí jako kněžna cize a šlechticky. Můžeme tu vysledovat i přesah do současné doby, výklad této klasiky včleňuje do aktuálního životního pocitu. Tomu napomáhá i vynechání konkretizace děje, která je úmyslně narušována ještě novějšími reáliemi, např. porcelánové talíře, lucerna z plechu.¹³⁰

---

¹³⁰ Černý, F.: Procházka s lucernou za nadúrody jablek. *Literární noviny*, 13, 2002, s. 13., Pavlovský, P.: Obrazy z národní mytologie. *Literární noviny*, 12, 2001, s. 13., Hrdinová, R.: Morávkův nedosněný sen o Lucerně. *Právo*, 11, 2001, s. 17., Černá, M: Podivné dědictví. *Svět a divadlo*, 13, 2002, s. 70–74.

O oblíbenosti této inscenace, ať už byla způsobena čímkoli, svědčí více než 100 repríz. Roku 2008, po roční přestávce, byla uvedena ve stejném nastudování znovu, hrála se ještě dva roky.

Do nového tisíciletí vstupovala Jiráskova hra i na dalších scénách, jako první ji uvedlo Divadlo F. X. Šaldy v Liberci v březnu 2000. Libereckou inscenaci Jiří P. Kříž nazval velkým, líbivým, trochu pohádkovým a hodně podbízivým prázdňem.¹³¹

Po třicetišesti letech se *Lucerna* počátkem století vrátila i do Západočeského divadla v Chebu. Nastudovala ji Věra Herajtová jako pohádkovou komedii s účastí vodníků, vil a strašidel, kde lípa šumí, zpívá a vše se zdá jako sen. Autorka výpravy, Marie Jirásková, používá pro charakterizaci prostředí barevného vyjádření, přírodní barvy patří mlýnu a lidu, vrchnosti přísluší barvy výrazné. V této inscenaci je zvýrazněno erotické pojetí – kněžna a dvořan, kněžna a mlynář, Hanička a Zajíček. Pojetí bylo soustředěno především na svobodu každého jednotlivého člověka.¹³²

Na výročí *Lucerny* nezapomněl festival Jiráskův Hronov, Spojené ochotnické soubory z Hronova, Broumova, Červeného Kostelce, Náchoda a Police nad Metují nastudovaly klasické zpracování této divadelní hry. Inscenace vznikla ke stoletému jubileu, ke kterému bylo uspořádáno v Jiráskově divadle setkání a výstava *Lucerna* 100 let. Součástí vzpomínkových oslav byla také beseda o *Lucerně*, její inscenační tradici a významu pro české divadlo.¹³³

K desátému výročí svého znovuzrození se Divadlo Na Fidlovačce rozhodlo uvést právě *Lucernu*. Je uvedena v režii Tomáše Töpfera, ve výpravě Jana Duška a divadlo ji inscenuje i v současnosti.¹³⁴ Stejně tak ji v současnosti uvádí Divadlo J. K. Tyla v Plzni, které se k ní vrátilo po dvaadvaceti letech v roce 2009. J. P. Kříž se o Burianově inscenaci vyjádřil v deníku *Právo*: „Burianova *Lucerna* tradici ctí, ale přesně, takže z ní krásně vystupuje období symbolismu a divadelního impresionismu kvapilovské éry, včetně půvabnosti všech „kasací, suplik, churot, já bych čet a čet.“¹³⁵ Tato inscenace se obrací k *Lucerně* tradiční.

¹³¹ Kříž, Jiří P.: Tečka za Lucernami? *Divadelní noviny*, 9, 2000, s. 7.

¹³² Bohutínská, J.: *Lucerna – chebská idylka?* *Divadelní noviny*, 12, 2003, s. 6.

¹³³ Šnajdar, H.: Stoletou krasavici *Lucernu* hrála poprvé „zlatá kaplička“. *Noviny Náchodská*, 14, 2005, s. 7; Spojené ochotnické soubory, A. Jirásek: *Lucerna. Jiráskův Hronov*, 2006, s. 2.

¹³⁴ Divadlo Na Fidlovačce: www.fidlovačka.cz, [cit. 4. 5. 2012].

¹³⁵ Divadlo J. K. Tyla v Plzni: <http://www.djkt-plzen.cz>, [cit. 4. 5. 2012].

6.1 *Lucerna aneb Boj o lípu*

Veškerým nastudováním a úpravám se odlišuje přepracování s názvem *Lucerna aneb Boj o lípu*, se kterým přišla Divadelní společnost Josefa Dvořáka roku 1992. Toto přepracování má kořeny již v 60. letech, kdy se na *Lucernu* zaměřil Pavel Fiala, významná osobnost amatérských divadel malých jevištních forem a autorského divadla. Ten roku 1966 v Kladivadle v Ústí nad Labem uvedl *Lucernu* jako legrační variaci na Jiráska. Do Ústí za Pavlem Fialou přichází komik Josef Dvořák, který roku 1990 zakládá Divadelní společnost Josefa Dvořáka. Snaha tohoto nevelkého divadelního seskupení je přímočará: programově se snaží o divácky přitažlivé autorské divadlo, v němž je osou každého představení jeho principál. Protože je to komik, ladění celku je jasné. Mezi prvními inscenacemi byla nastudována právě *Lucerna aneb Boj o lípu*. Podtitul nastudování, které provedl Josef Dvořák, Pavel Fiala a Alois Jirásek, zní: Odehrává se po skončení slavné pohádkové hry na zvláštní žádost a riziko všech diváků.¹³⁶ Josef Dvořák dokonce napsal autorovi dopis¹³⁷, ve kterém se vyznává i ze svého vztahu k němu jako spisovateli a jeho dílu:

Vážený pane profesore,

musím se Vám upřímně přiznat, že jste nikdy nepatřil k mým oblíbencům. Vaše knížky jsem neměl rád proto, že byly na můj vkus příliš rozvleklé, popisné a nudné. Měl jsem – a stále mám – rád vzruch, napětí, změnu a jistě i proto jsem nad Vašimi knížkami většinou usínal. Svě – v této mé klíčící negaci – udělala také škola. Povinná četba. Vaše díla mne pronásledovala celý školní věk. Byl jsem nucen obstarávat si „obsahy“ povinné při hodinách českého jazyka i velmi nekalým způsobem. A dnes se Vám musím přiznat: z Vašich knížek jsem dočetl do konce snad jen Staré pověsti české. A verzi k Vašemu dílu podtrhla také inflace Vašich knížek na knižním trhu v době, kdy jsem vyrůstal. Místo clifftonek a indiánek, které jsem musel pracně shánět, se to všude hemžilo jen Vámi.

Já vím, ale vím to až dnes – tenkrát jsem to nevěděl – nemohl jste za to. Nemohl jste za poněkud scestné názory profesora Nejedlého, nemohl jste za to, že jste byl ve

---

¹³⁶ Informace z webových stránek Divadelní společnosti Josefa Dvořáka: www.josefdvorak.cz [cit. 2. 5. 2012].

¹³⁷ Dvořák, J: Dopis Josefa Dvořáka A. Jiráskovi. <http://www.josefdvorak.cz/lucerna-aneb-boj-o-lipu/> [cit. 2. 5. 2012].

jménu ideologie vlastně zneužit... V té době jste dávno odpočíval na hřbitově ve svém rodném Hronově...

Ale vidíte, odříkaného chleba největší krajíc. Svatokrádežně jsem sáhl právě po Vaší *Lucerně*. Četl jsem ji mnohokrát – znám ji už nazpaměť – a objevil jsem, jaký jste vlastně byl. Uměl jste psát, osnovat příběhy, byl jste vybaven náramnou pozorovací schopností a velkým – zvláštním – darem humoru. V *Lucerně* to všechno je. Troufám si v této chvíli doufat, že nebudete zděšen tím, jak jsem s příběhem a textem zacházel. Troufám si to konstatovat proto, že jsem Vás přes Vaši práci – konečně poznal. Že jsem pochopil, co jste komu chtěl říct. I to Vaše poselství odolává času. Je živé dodnes.

Víte, snažil jsem se přijít na kloub charakteru postav v *Lucerně* – a byl jsem udiven. Právě dnes a v době, kterou prožíváme. Najednou jsem si uvědomil, že ve mlýně se melou také jiné věci než mouka, že přepisování kronik, potažmo dějin je nesmírně aktuální kdykoliv, že učitelský pomocník Zajíček předkládá ve své ponížené suplice paní kněžně přece docela zjevné udání... Mnoho dalších souvislostí jsem objevil, nad mnohým jsem se zamyslel a mnohému jsem se smál. S Pavlem Fialou jsme se pak pustili do přepisu. S úmyslem podtrhnout to, co ve Vašem díle je a zůstane vždy živé.

Jako herec jsem Vám velmi vděčný za krásné příležitosti proměn. Jako komik pak za možnost publikum rozesmát. Potlesk P.T. diváků ale dnes patří, vážený pane profesore, také Vám. Už Vás mám velmi rád.

Váš Josef Dvořák

Dvořák ve svém textu v podstatě definuje vztah posledních několika generací k velikánovi Jiráskovi. Nad tvrzením, že Jiráskova a jeho práce konečně poznal, nechť se každý divák představení *Lucerna aneb Boj o lípu* zamyslí sám.

Dvořákovo přepracování je označeno jako komediální variace na motivy A. Jiráskova. Než o variaci by bylo vhodnější hovořit o parodii. Než se zaměříme na rozbor Dvořákovy *Lucerny*, stanovme teoretický rámec parodie. Podle *Encyklopedie literárních žánrů* je parodie komicky laděná transformace předlohy. Je příkladem hypertextovosti, kdy pozdější text překrývá text původní. Předpokládá se tudíž komparativní způsob čtení, vnímání, a to na pozadí parodované předlohy, kterou

čtenář musí znát a v parodickém díle rozpoznat. Účinek parodie je založen na principu paralely a kontrastu, parodický text kopíruje typické motivy a postupy svého pretextu, zároveň však deformuje jejich smysl. Nesoulad se zažitou estetickou a hodnotovou normou předlohy se stává zdrojem komického účinku. Parodie operuje na ose protikladů vážnost – komika, patos – ironie, sacrum – profanum, úcta – neuctivost, iluzivnost – antiiluzivnost, kanonizace – dekanonizace, styl vysoký – nízký.¹³⁸ Tak i Dvořák ve svém přepracování Jiráskovy *Lucerny* imituje originální text a přitom se mu vysmívá, ačkoli se snaží účinek zmírnit dopisem autorovi. V tomto případě uvažujeme o parodii konkrétního literárního díla. Parodie je především literárním postupem (nikoli žánrem, jak bývá také označována¹³⁹), proto se podívejme, jak Dvořák s Jiráskovým textem, potažmo inscenací, pracuje a jaké volí postupy.¹⁴⁰

Lucerna aneb Boj o lípu je hrána sedmi lidmi, postavy dramatu jsou omezeny na jedenáct rolí. Josef Dvořák hraje vrchního, Kláska, mušketýra a vodníka Michala, dále zůstává kněžna, babička, Klásková, podučitel Zajíček, Hanička, pan Franc a mlynář. Nevystupují zde kromě vodníka Michala jiné nadpřirozené bytosti. Zcela samozřejmě dochází k pozměnění děje a tím i všech interpretací, která původní *Lucerna* nabízí. Tak lucerna je „baterka na svíčku“, lípa, ačkoli je na konci hry zachráněna, při závěrečném výstupu Dvořáka před oponou je nakonec poražena se slovy: „Tak nakonec tu českou lípu nezachránil nikdo.“

Dvořákova *Lucerna* má za úkol především pobavit, proto k dosažení tohoto účinku využívá všech dostupných prostředků, nejen vizuálních. Aby divák docenil všech možností, které jsou mu na jevišti podávány, musí dobře znát původní text, jinak mu mnohé vrstvy zůstanou skryty. *Lucerna* se snaží být komická, je využito jazykového i situačního humoru. Hru řídí Josef Dvořák, hraje roli, ale často z ní vystupuje – oslovuje diváky, kontrastně tak působí Jiráskovy repliky vkládané mezi výroky do obecnstva typu: „To je dobrý, netleskej. Počkej, neblbni. Klid, děcka.“ Zůstaneme-li u kontrastu, typická je pro autory práce s replikami, kdy zaznívají

---

¹³⁸ Mocná, D. et al.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Paseka, Praha 2004, s. 441.

¹³⁹ Viz výše zařazení do Encyklopedie literárních žánrů, vysvětlení podává například Petruš, E.: *Zrcadlo skutečnosti: kniha o středověké, renesanční a barokní parodii*. ISV nakladatelství, Praha 2002, s. 18–36.

¹⁴⁰ Při analýze jsme vycházeli ze záznamu inscenace *Lucerna aneb Boj o lípu* České televize z roku 1994.

přesné citace pretextu, aby v zápětí byly shozeny (dřeváky – dřevěné tenisky). Původní repliky jsou vkládány do úst jiných postav, Zimovo „čet a četů“ říká Zajíček, o tom, jak byla nalezena Hanička, vypráví mlynář, nikoli Braha. Povšimneme si používání cizích slov, téměř vždy dojde ke zkomolení či záměrnému přeřeknutí: evakuovat místo evakuovat, a trapó namísto à propos. Dochází k zesměšnění slov archaických – kůňmo, rejthársky, schovávačka Hanička, družice (poletěj), karikování jazyka má upozornit na přežitost a zastaralost Jiráskova jazyka. Úmyslné jsou také přeřeky, které mají upoutat pozornost, tak například mušketýr přináší candát, Zajíček poplete bohužel/bohudík, Klásek říká Kláskové ženo moje, podklade. Zaznamenáme několikrát použití homofonie, například: země / ze mě, vydržte / vy držte. Zaznívají také vulgarismy. Objevující se doslovné plnění rozkazů připomíná Švejkovo chování.

Až příliš lacině působí erotické pojetí, je zbytečně okaté a až hraničící s vulgaritou, neustálé narážky na Haniččinu blůzku, dokonané svádění mlynáře kněžnou, zženštilý pan Franc přenáší roli do zcela jiných rovin.

Dvořákova komediální variace je politickou dobovou satirou. Divák se tak setká s mnohými narážkami a dvojsmysly na minulý i tehdejší režim. Vodník věší pentličky: „Hergot, já věším samý červený, to je síla zvyku.“ Vrchní děkuje jménem ústředního výboru, plete starostu s předsedou, ptá se Zajíčka, co to rozšiřuje za samizdaty, jsou připomenuta mávátká. Naráží však i na nový režim – „Mlynáři, nehraj si na zemana... a ty víš dobře, kterýho myslím!“ Volný styl hraní aktérům umožňuje vtipy inovovat a nahrazovat novými, je však otázkou, zda vtipy původní mladší generace ocení a pochopí, své obecenstvo si ale tato adaptace jistě najde. Musíme se však oprostít od pocitu, že by *Lucerna aneb Boj o lípu* měla poškozovat, „využívat“ Jiráskovu *Lucernu*. Obě dramata jsou si vzdálená, přepracování žije autonomním životem.

V ostré kritice uvedené v *Literárních novinách* se Jan Rejžek po premiéře zamýšlí nad motivací Dvořákovy komediální variace, proč a jak se tato parodická féerie hraje právě v roce 1992. Po pádu dusitelů svobodného myšlení se zhroutily berle jinotajů a dvojsmyslů, poukazuje i na vulgaritu. Nevyhýbá se ani hodnocení herců: stereotypní, rutinou zautomatizovaná gesta Josefa Dvořáka, Hanička v podání Michaely Dolinové působí jako šestiletá naivka, o něco lépe hodnotí výkony Pavlína

Filipovské a Ivy Hütnerové. V litanii (jak sám článek nazývá) Dvořákovu *Lucernu* odsoudí: „Nechtěl jsem se původně touto *Lucernou* zabývat podrobněji. Chápu ji jako názorné exemplum pokleslého humoru těchto časů.“¹⁴¹

Obnovená premiéra *Lucerny aneb Boj o lípu* se konala 11. února 2003.

Na obnovenou premiéru po dvou letech přestávky reaguje Veronika Bednářová: „A stále táhne, tentokrát do Branického divadla. A publikum řve smíchy. Co na tom, že principál se směje vlastním vtipům a otáčí se do hlediště, zda obecenstvo patřičně reaguje, co na tom, že několikrát osloví diváka víte, milostivá, co na tom, že řada vtipů, zejména věčné přeříkávání se při oslovení kněžny a nazývání ji ochechulí, je již humorem značně prožraným od molů.“¹⁴²

Pořádné opření do společnosti však bude vždy divácky žádané, proto se s adaptací *Lucerny* Divadelní společností Josefa Dvořáka setkáme na jevištích i dnes.

Už i tato Dvořákova komediální variace si získala své příznivce, bývá upravována a inscenována i jinými společnostmi a ochotnickými spolky, v současnosti ji uvádí například divadelní seskupení DiAj.¹⁴³

---

¹⁴¹ Rejžek, J.: *Lucerna aneb Boj o humor. Literární noviny*, 3, 1992, s. 7.

¹⁴² Po dvou letech... *Reflex*, 14, 2003, s. 55.

¹⁴³ Divadlo A jiné: <http://diaj.eu/> [cit. 2. 5. 2012].

7. Další podoby *Lucerny*

Lucerna jako oblíbené a populární dílo se dočkala také zhudebnění a několikrát se stala námětem i pro filmové zpracování. V novějších úpravách se dostala na gramofonové desky a CD, ať již jako mluvené slovo, hudba či film.

7.1 Hudební ztvárnění

Již po premiéře kritiky poukazovaly na skutečnost, že „celá hra ostatně nutí k hudbě“¹⁴⁴ a „kdokoliv s hudebním citem byl přítomen premiéře, musil cítit, co je v nové práci Jiráskově elementů, které přímo volají po zhudebnění“¹⁴⁵. *Lucerna* se zanedlouho dočkala, operní ztvárnění na sebe nenechalo dlouho čekat.

Pohádkovou operu nebo přesněji hudební pohádku *Lucerna* vytvořil český skladatel Vítězslav Novák jako svoji třetí v pořadí, dostal se k ní v tvůrčí krizi. Můžeme podotknout, že právě Jiráskova divadelní hra mu pomohla obtíže překonat, je dodnes Novákovou nejhranější operou. Úmysl vytvořit operu *Lucerna* se u Nováka zrodil již někdy ke konci roku 1919, ale autor odmítl dát svolení k zpracování libreta, nejspíš se obával zastínění činoherní *Lucerny* tou operní. Po nějaké době však spisovatel při náhodné rozmluvě vydal povolení, text pro účely hry zpracoval Jiráskův zeť Hanuš Jelínek, který je tedy autorem libreta. Koncem roku 1920 již mohl skladatel zasednout k hotové textové předloze a začít skládat hudbu. Jak vzpomínal později ve svých pamětech, úkol to nebyl snadný – po úvodu, který vznikl poměrně snadno, se brzy dostavilo dlouhé období nečinnosti, které až po osmnácti měsících přerušila tvůrčí inspirace. Nejdelsí jednání vytvořil za 12 dní. Tvorba však byla ještě přerušena těžkou zrakovou chorobou, dílo však bylo nakonec v červnu roku 1922 úspěšně dokončeno.¹⁴⁶

Libreto bylo zpracováno velmi zdařile, Hanuš Jelínek dovedl vhodně přebásnit Jiráskův text, přičemž respektoval Jiráskův styl a jazyk. Nejpodstatnějším ze zásahů do vnitřní struktury textu je vypuštění postavy sekerníka Brahy a vypuštění proměny prvního dějství. Tím se i zjednodušilo obsazení, ale zároveň nebyl výrazně dotčen

¹⁴⁴ Činohra. *Lucerna*. *Zvon*, 6, 1905/1906, s. 176.

¹⁴⁵ Takto se vyjádřil v referátu o *Lucerně* M. A. Šimáček, převzato z Träger, J.: *Jiráskova Lucerna*. Orbis, Praha 1953, s. 44.

¹⁴⁶ Novák, V: *Lucerna. Hudební pohádka*. Státní hudební nakladatelství, Praha 1962, s. 5–17; Nováková *Lucerna* v Brně. *Právo lidu*, 32, 1923, s. 8.

děj (vyňata je tedy scéna odehrávající se na zámku, kdy se vrchní chystá na přivítání kněžny, rozhovor kněžny s dvořanem a samotné vítání kněžny rychtáři). Některé výstupy jsou proškrtány a pozměněny nebo staženy do souvislého celku. Hlavní myšlenka hry však zůstala zachována.

Premiéra opery se nakonec konala po průtazích zapříčiněnými personálními problémy v Národním divadle 13. května 1923, kde se dočkala dalších 9 repríz, derniéra byla 16. května 1924.¹⁴⁷

Již za půl roku byla *Lucerna* nastudována v Brně, v roce 1926 v Plzni a roku 1928 v Bratislavě. V Národním divadle byla znovu hrána k novákovskému cyklu roku 1930, roku 1940 byla uváděna v novém nastudování na počest 70. narozenin Vítězslava Nováka, o pět let později k 75. Zatím poslední realizace byla provedena na scéně Národního divadla od roku 1960, naposledy se objevila 18. 4. 1964.¹⁴⁸

Lucerna byla provozována několikrát i v Olomouci, Ostravě, Opavě a Ústí nad Labem. Naposledy byla realizována v Plzni v Divadle Josefa Kajetána Tyla od roku 2004, derniéra pak byla 31. března 2005.

Dostala se i do ciziny, 1931 došlo k její realizaci v Lublani. Do roku 1961 se dočkala třiatvaceti inscenací, stala se tak jednou z nejčastěji hraných českých oper minulého století.¹⁴⁹

Československý rozhlas pořídil dvě nahrávky *Lucerny*, roku 1960 a 1984, starší byla po rekonstrukci z roku 1998 vydána roku 2002 na CD v Supraphonu.

Lucerna se však dočkala ještě jiné audio podoby, roku 1979 Supraphon vydal v rámci zpřístupnění české divadelní klasiky třideskový soubor s *Lucernou*. Režisér Lubomír Poživil vybral ke gramofonové úpravě hry vhodné interprety – kněžnu Jaroslavu Adamovou, dvořana Josefa Beka, vrchního Františka Filipovského, mlynáře Zdeňka Buchvalda, Haničku Naďu Konvalinkovou, Kláska a Kláskovou Josefa Kemra a Ivu Janžurovou, stejně jako další význačná jména. Nahrávku vhodně doplňuje hudba Václava Felixe, tvoří s přednesem dokonalý celek, hudbu zajišťuje Český nonet.¹⁵⁰

---

¹⁴⁷ Archiv Národního divadla v Praze, <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, heslo „Vítězslav Novák: Lucerna 1923–1924“ [cit. 28. 4. 2012].

¹⁴⁸ Archiv Národního divadla v Praze, <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, heslo „Vítězslav Novák: Lucerna“ [cit. 28. 4. 2012].

¹⁴⁹ Novák, V: *Lucerna. Hudební pohádka*. Státní hudební nakladatelství, Praha 1962, s. 17.

¹⁵⁰ Pávek, J.: Jiráskova Lucerna na gramofonových deskách. *Scéna*, 4, 1979, s. 5.

7.2 Film

Na filmové podobě, která byla dokonce dvojí – němá i zvuková, se v obou případech podílel Karel Lamač. Němá filmová podoba *Lucerny* vznikla roku 1925 v produkci Poja jako jediný Jiráskův film v němé éře filmu, výrobu řídil Miloš Havel. Film měl být exkluzivním dílem české kinematografie a byly k němu vykonány krojové a etnografické studie a přípravy. Na natáčení také měl dohlížet sám autor předlohy. Natáčelo se ve mlýně v Kunraticích, palácové scény v Lobkovickém paláci a ateliérech. Kostýmy navrhl Josef Wenig (který si také zahrál roli dvořana), výpravu J. Rittersheim. Hlavní roli si zahrála Anna Sedláčková jako kněžna, Anny Ondráková jako Hanička, Teodor Pištěk jako mlynář, postavy vodníků vytvořila dvojice komiků Ferenc (Futurista) a Eman Fialovi, Zajíčka si zahrál sám Karel Lamač.¹⁵¹

Zvuková filmová podoba *Lucerny* vznikla roku 1938 opět v režii Karla Lamače filmovým ateliérem Terra-film, v podstatě se jednalo o předělávku původního filmu. Kněžnu si zde zahrála Jarmila Kšírová, Haničku Jarmila Beránková a mlynáře Otokar Korbelář, Teodor Pištěk tu vystupoval jako vrchní. O úspěchu filmu svědčí i skutečnost, že snímek byl zakoupen do Jugoslávie.¹⁵²

Další zpracování *Lucerny* jako filmu proběhlo roku 1967, jedná se o televizní film Československé televize, který režíroval František Filip. Televizní *Lucerna* byla hrána v novém nastudování a s „velkým obsazením“ – mlynáře si zahrál Radoslav Brzobohatý, kněžnu Vlasta Fialová, Haničku Jaroslava Obermaierová, vodníky byli Zdeněk Štěpánek a Josef Kemr, vrchního ztvárnil Jan Pivec, ve své poslední televizní roli vystoupil Rudolf Deyl ml. jako Sejtka.¹⁵³ Premiéru měl film na Štědrý večer roku 1967. Jak hodnotí Zdeněk Bláha v *Rudém právu*, režisér přistoupil k Jiráskovu textu beze snahy o vnější aktualizaci či tvarovou přestavbu, nevtíravě akcentoval původní divadelní půdorys textu a soustředil se k výraznému prokreslení postav. Podařilo se mu přivést před kameru ve většině případů optimální představitele

---

¹⁵¹ Klimeš, I: Jiráskovi Psohlavci a česká kinematografie v období němého filmu. Filmový sborník historický, 1988, s. 33–54; Jiráskova Lucerna ve filmu. *České slovo*, 17, 1925, s. 3.

¹⁵² Jiráskova Lucerna do Jugoslávie. *Venkov*, 1938, s. 7.

¹⁵³ Dramatické umění o Vánocích. *Československá televize*, 3, 1967, s. 7; Televize mezi Vánoce a Silvestrem. *Práce*, 23, 1967, s. 2.

a výsledek byl neobyčejně šťastný, divákům poskytl silný umělecký zážitek a pro budoucnost zachovává záznam o vynikající úrovni herecké kultury.¹⁵⁴

O úspěchu vysílání v České televizi svědčí také ohlasy diváků. Do týdeníku *Československá televize* dorazilo poděkování: „Dovoluji si vám tlumočit upřímné poděkování za vysílání Jiráskovy *Lucerny* na Štědrý večer a prosím jménem svým, své rodiny a většího počtu pracovníků OÚNZ v Jindřichově Hradci, abyste hru při vhodné příležitosti opakovali. Obsazení vynikajícími herci a jejich skvělé výkony stejně jako režie, stavby, zvuk atd. – to všechno jistě vzbudilo i v ostatních divácích nádherný pocit sváteční nálady. MUDr. Jan Fiala, Jindřichův Hradec.¹⁵⁵

K divácky oblíbené televizní inscenaci se Česká televize i po letech vrací, naposledy byla na programu 17. listopadu 2010.¹⁵⁶

Domníváme se, že tato nedivadelní zpracování jsou pro nové nastudování *Lucerny* v současné době vyčerpána, její realizace se omezí na divadelní prkna.

---

¹⁵⁴ Bláha, Z.: Vánoce na obrazovce. *Rudé právo*, 48, 1967, s. 5.

¹⁵⁵ Lucerna (24. 12.). *Československá televize*, 4, 1968, s. 2.

¹⁵⁶ Webové stránky České televize, <http://www.ceskatelevize.cz>, heslo „Lucerna“, [cit. 11. 5. 2012].

8. Závěr

Divadelní hra *Lucerna* má za sebou již více než stoletou tradici. Od premiéry v politicky rušném roce jí byl přisuzován jistý manifestační význam, ať už národní nebo demokratický či dokonce sociální. Stala se hrou slavnostní a přiřadila se tak po bok dílu Smetanovu a Tylovu.

Pokusili jsme se postihnout komplexní vývoj Jiráskovy osmé divadelní hry, cestu, kterou si prošla od svého vzniku počátkem minulého století, v době, kdy byly aktuální otázky národní svobody, až do dnešního demokratického moderního světa. Historie vývoje je složitá, není vědecky doložitelná, kolikrát byla uváděna uměleckými i ochotnickými soubory, kolika se dočkala repríz. Není možné v obrovském množství inscenací (vždyť jen na scéně Národního divadla byla *Lucerna* uvedena v historii celkem již dvanáctkrát) vědecky vysledovat jednotlivé proměny, vodítko nám v současné době poskytují jen kritiky a recenze na jednotlivá nastudování. V této oblasti se jeví záslužnou činnost Institutu umění Divadelního ústavu, který poskytuje přehled o divadelní historii *Lucerny*. Bohatý je také archiv Národního divadla v Praze. Na tomto místě sluší také připomenout teatrologa a historika českého divadla Františka Černého, který se pozorování inscenační tradice *Lucerny* soustavně věnoval, a patřil tak mezi největší znalce tohoto díla.

Lucerna se dočkala nejenom nekončících variací na divadelních jevištích, byla zpracována i hudebně, zvěčněna na stříbrném plátně i modernějšími technologiemi, nesmíme zapomenout také na loutkové divadlo a překlady do cizích jazyků.

Na přelomu tisíciletí se vedly polemiky o tom, zda je současná *Lucerna* tradice či kýč, zda ji můžeme řadit do národní literární klasiky a proč vlastně by se tak mělo dít. Přes různé více i méně povedené inscenační pokusy nezbyvá než souhlasit se závěrem Petra Pavlovského, že *Lucerna* do klasiky „zcela spolehlivě patří a žádný kritický atak ji odtamtud nemůže vyrvat.“¹⁵⁷ Můžeme však konstatovat, že Jiráskův text a jeho umělecká hodnota by si v mnohých případech zasloužily víc úcty i citu při dalších zpracováních. Slovy Jana Hančila: „*Lucerna* je hrou ‚s‘ dlouhou tradicí, je to také hra ‚o‘ tradici.“¹⁵⁸ Ačkoliv *Lucerna* může být vnímána v současnosti jako drama

---

¹⁵⁷ Pavlovský, P.: *Lucerna do třetího tisíciletí. Divadelní noviny*, 9, 2000, s. 2.

¹⁵⁸ Hančil, J.: *Lucerna. Národní divadlo*, 2001, s. 7.

poněkud zvetšelé a nejspíš i přežité, stále patří a bude patřit do zlatého fondu české dramatiky i nadále.

Anotace

Příjmení a jméno autora: Dolanská Šárka

Název fakulty: Filozofická fakulta

Název katedry: Katedra bohemistiky

Název diplomové práce: Proměny divadelní hry Aloise Jiráska *Lucerna*

Vedoucí diplomové práce: prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc.

Počet znaků: 127 529

Počet příloh: 1

Počet titulů použité literatury: 89

Počet pramenů: 9

Klíčová slova: Alois Jirásek, *Lucerna*, divadelní hra, geneze, struktura, recepce, parodie, úprava, inscenace

Charakteristika: Diplomová práce pojednává o genezi, struktuře a recepci divadelní hry Aloise Jiráska *Lucerna*. Využitím archivních pramenů rekonstruuje složitý vývoj od počáteční myšlenky a inspirace přes přípravy až po vznik divadelní hry. *Lucerna* je jednou z nejčastěji uváděných divadelních her na jevištích divadel, patří ke zlatému fondu české dramatiky. Během svého vývoje se dočkala nejen tradičních zpracování, respektujících autorův jazyk i styl, ale i experimentálních a groteskních, jedním z nich je i parodie Josefa Dvořáka. K proměnám *Lucerny* patří i její jiné podoby – na stříbrném plátně, gramofonových deskách a novodobě na internetu.

Seznam literatury

Prameny:

Jirásek, A.: *Lucerna*. Artur, Praha 2005.

Jirásek, A.: *Předehra. K divadelní hře začaté r. 1893*. Zlará Praha, 19, 1902, s. 2–3, 6.

Památník národního písemnictví, fond Jirásek Alois, Korespondence přijatá od jednotlivců, Budil Vendelín.

Památník národního písemnictví, fond Jirásek Alois, Korespondence přijatá od jednotlivců, Kvapil Jaroslav.

Památník národního písemnictví, fond Jirásek Alois, Korespondence přijatá od jednotlivců, Nejedlý Zdeněk.

Památník národního písemnictví, fond Jirásek Alois, Korespondence přijatá od jednotlivců, Schmoranz Gustav.

Památník národního písemnictví, fond Jirásek Alois, Materialia ad *Lucerna*.

Památník národního písemnictví, fond Jirásek Alois, Rukopisy.

Památník národního písemnictví, fond Jirásek Alois, Zápisníky.

Literatura:

Alois Jirásek, Lucerna. Národní divadlo, Praha, 1983.

Alois Jirásek, Lucerna. Východočeské divadlo Pardubice, Pardubice, 1985.

Alois Jirásek: Lucerna – hra o 6 obrazech: premiéry byly 15. ledna a 5. února 1976 v Národním divadle. Národní divadlo, Praha 1976.

Archiv Národního divadla v Praze, <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, heslo „Vojnarka“, „Kolébka“, „Otec“, „Emigrant“ [cit. 19. 3. 2012].

Archiv Národního divadla v Praze, <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, heslo „Alois Jirásek – Předehra“ [cit. 6. 4. 2012].

Archiv Národního divadla v Praze, <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, heslo „Alois Jirásek: Lucerna 1905–1914“ [cit. 21. 4. 2012].

Archiv Národního divadla v Praze, <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, heslo „Alois Jirásek: Lucerna 1916–1923“ [cit. 29. 4. 2012].

- Archiv Národního divadla v Praze, <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, heslo „Alois Jirásek: Lucerna 1926-1928“ [cit. 29. 4. 2012].
- Archiv Národního divadla v Praze, <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, heslo „Alois Jirásek – Lucerna 1945“ [cit. 30. 4. 2012].
- Archiv Národního divadla v Praze, <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, heslo „Alois Jirásek – Lucerna: 1949–1950“ [cit. 1. 5. 2012].
- Archiv Národního divadla v Praze, <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, heslo „Alois Jirásek – Lucerna: 1964–1967“ [cit. 1. 5. 2012].
- Archiv Národního divadla v Praze, <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, heslo „Vítězslav Novák: Lucerna 1923–1924“ [cit. 28. 4. 2012].
- Bařha, F. (eds.): *Alois Jirásek. Dopisy 1871–1927*. Orbis, Praha 1965.
- Běhounek, V.: Světlo Lucerny v Národním divadle. *Práce*, 20, 1964, s. 5.
- Beránek, J.: Zákaz Lucerny. *Průboj*, 20, 1968, s. 5.
- Bláha, Z.: Vánoce na obrazovce. *Rudé právo*, 48, 1967, s. 5.
- Bohutínská, J.: Lucerna – chebská idylka? *Divadelní noviny*, 12, 2003, s. 6.
- Brabec, J. et al.: *Dějiny českého divadla III*. Academia, Praha 1977.
- Císař, J.: *Přehled dějin českého divadla. II. 1862–1945*. Akademie Múzických umění v Praze, Praha 2004.
- Černá, M: Podivné dědictví. *Svět a divadlo*, 13, 2002, s. 70–74.
- Černý, F. – Kolárová, E.: *Sto let Národního divadla*. Albatros, Praha 1983.
- Černý, F.: *Kapitoly z dějin českého divadla*. Academia, Praha 2000.
- Černý, F.: Lucerna v obnoveném Národním divadle. *Tvorba*, 1984, s. 9.
- Černý, F.: Procházka s lucernou za nadúrody jablek. *Literární noviny*, 13, 2002, s. 13.
- Černý, F.: V Jaroměři se před sto lety rozzářila Jiráskova Lucerna. *Jaroměřský a josefovský zpravodaj*, 12, 2005, s. 12.
- Česká televize, <http://www.ceskatelevize.cz>, heslo „Lucerna“, [cit. 11. 5. 2012].
- Činohra. Lucerna. *Zvon*, 1905/1906, s. 174–176.
- Databáze Divadelního ústavu, <http://db.divadelni-ustav.cz>, heslo „Lucerna – činohra“ [cit. 1. 5. 2012].
- Divadelní společnost Josefa Dvořáka: www.josefdvorak.cz [cit. 2. 5. 2012].
- Divadlo A jiné: <http://diaj.eu/> [cit. 2. 5. 2012].

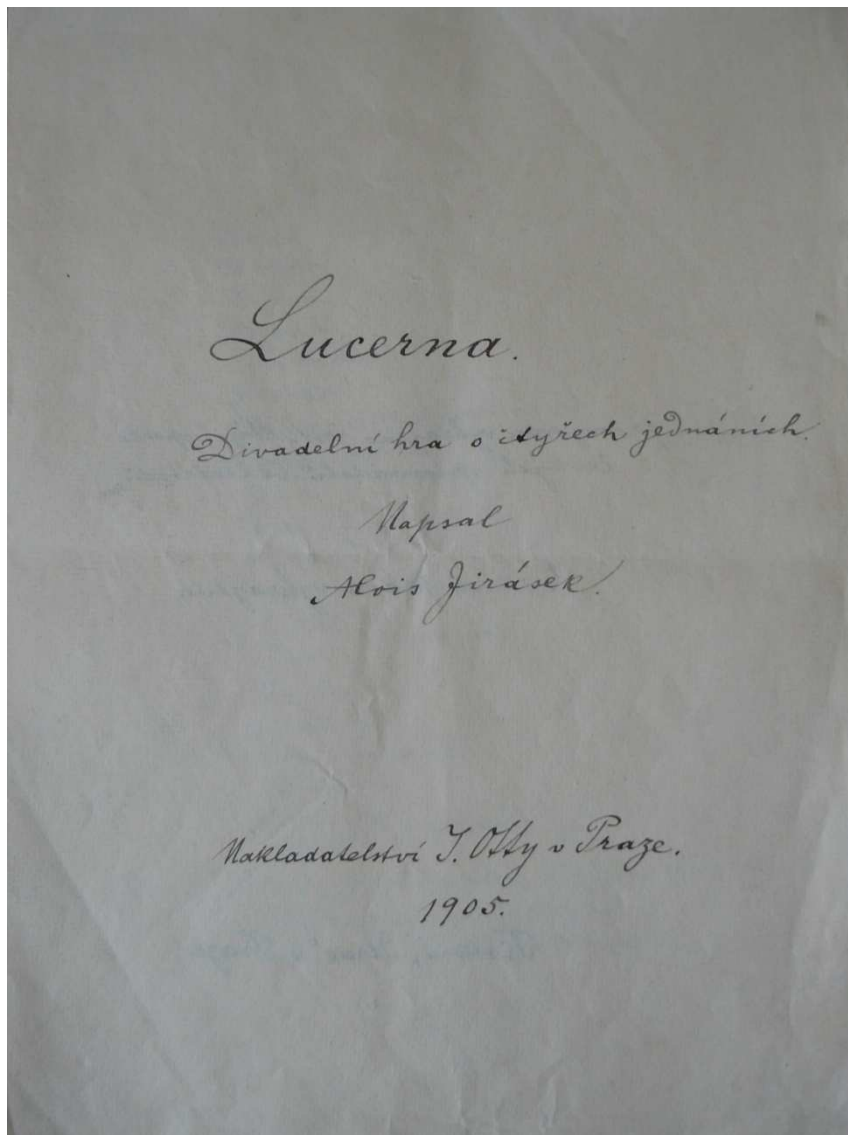
- Divadlo J. K. Tyla v Plzni: <http://www.djkt-plzen.cz>, [cit. 4. 5. 2012].
- Divadlo Na Fidlovačce: www.fidlovacka.cz, [cit. 4. 5. 2012].
- Divadlo. *Zvon*, 1905/1906, s. 590.
- Dramatické umění o Vánocích. *Československá televize*, 3, 1967, s. 7.
- Fetters, A. (eds.): *Lucerna 100 let. Sborník k jubileu u příležitosti oslav v Hronově 17. listopadu 2005*. Kruh, Hronov 2005.
- Grym, P.: Jiráskova Lucerna. *Divadelní noviny*, 7, 1964, s. 4.
- Hančil, J. (eds.): *Alois Jirásek: Lucerna. Obnovená premiéra 7. října 2008 v Národním divadle*. Národní divadlo, Praha 2008.
- Hančil, J. (eds.): *Alois Jirásek: Lucerna. Premiéra 15. a 16. listopadu 2001 v Národním divadle*. Národní divadlo, Praha 2001.
- Herečtí adepti v Disku. *Lidová demokracie*, 24, 1968, s. 5.
- Hladký, J.: Sto let Jiráskovy Lucerny. *Rodným krajem*, 22, 2006, s. 12–13.
- Hrdinová, R.: Morávkův nedosněný sen o Lucerně. *Právo*, 11, 2001, s. 17.
- Hýsek, M. (eds.): *Alois Jirásek. Sborník studií a vzpomínek na počest jeho sedmdesátých narozenin*. Nakladatelství J. Otto, Praha 1921.
- Hýsek, M. (eds.): *Světozor památce Mistra Aloise Jiráska*. Světozor, Praha 1930.
- Janáčková, J.: *Alois Jirásek*. Melantrich, Praha 1987.
- Jelen, J.: A bylo léto... *Scéna*, 2, 1977, s. 2.
- Jelínek, H.: Repertoire. *Lumír*, 61, 1935, s. 285–289.
- Jirásek, A.: *Z mých pamětí*. Mladá fronta, Praha 1980.
- Jiráskova Lucerna bude zfilmována. *Národní osvobození*, 2, 1925, s. 5.
- Jiráskova Lucerna do Jugoslaviie. *Venkov*, 1938, s. 7.
- Jiráskova Lucerna na Kladně. *Tvorba*, 1976, s. 13.
- Jiráskova Lucerna ve filmu. *České slovo*, 17, 1925, s. 3.
- Klímeš, I.: Jiráskovi Psohlavci a česká kinematografie v období němého filmu. *Filmový sborník historický*, 1988, s. 33–54.
- Klosová, L. (eds.): *Listy z dějin českého divadla. Sborník studií a dokumentů*. Orbis, Praha 1954.
- Kopecký, J.: V pokračování je síla. *Literární noviny*, 1, 1952, s. 6.
- Koudelková, E.: Inspirace folklorem v dramatických báchorkách Aloise Jiráska. *Rodným krajem*, 16, 2000, s. 23–25.

- Kovařík, P.: Lucerna rozzářila Národní. *Svobodné slovo*, 39, 1983, s. 5.
- Kříž, Jiří P.: Tečka za Lucernami? *Divadelní noviny*, 9, 2000, s. 7.
- Kvapil, J.: *O čem vím*. Nakladatelství Orbis, Praha 1932.
- Kvapil, J.: *Úvahy o režii. Studie a články*. Divadelní ústav, Praha 1972.
- Lucerna (24. 12.). *Československá televize*, 4, 1968, s. 2.
- Lucerna poetická a patetická. *Lidová demokracie*, 20, 1964, s. 3.
- Lucerna v Národním. *Svobodné slovo*, 32, 1976, s. 5.
- Lucerna Vítězslava Nováka v Národním divadle. *Večerník Národní práce*, 2, 1940, s. 4.
- Lucerna. *Právo lidu*, 32, 1923, s. 8.
- Mocná, D. et al.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Paseka, Praha 2004.
- Müller, M. (eds.): *Z korespondence Jiráskova – dramatika. Příspěvky k historii jeho divadelních her v letech 1890–1930*. Čs. divadelní a literární jednatelství, Praha 1951.
- Müller, V.: Svítí už šedesát let. *Práce*, 21, 1965, s. 5.
- Novák, V.: *Lucerna. Hudební pohádka*. Státní hudební nakladatelství, Praha 1962.
- Nováková Lucerna v Brně. *Právo lidu*, 32, 1923, s. 8.
- Obraz dávné minulosti. *Svobodné slovo*, 30, 1974, s. 5.
- Pávek, J.: Jiráskova Lucerna na gramofonových deskách. *Scéna*, 4, 1979, s. 5.
- Pavlovský, P.: Lucerna do třetího tisíciletí. *Divadelní noviny*, 9, 2000, s. 2.
- Pavlovský, P.: Obrazy z národní mytologie. *Literární noviny*, 12, 2001, s. 13.
- Petrů, E.: *Zrcadlo skutečnosti: kniha o středověké, renesanční a barokní parodii*. ISV nakladatelství, Praha 2002.
- Po dvou letech... *Reflex*, 14, 2003, s. 55.
- Pokorný, M. – Zelenka, M.: K Jiráskově Lucerně. *Český jazyk a literatura*, 34, 1983/1984, s. 312–316.
- Rejžek, J.: Lucerna aneb Boj o humor. *Literární noviny*, 3, 1992, s. 7.
- Sendlerová, M. – Kudrnáč, J. (eds.): *Pohádkové drama*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999.
- Spojené ochotnické soubory, A. Jirásek: Lucerna. *Jiráskův Hronov*, 2006, s. 2.
- Svoboda, E. (eds.): *Aleš a Jirásek. Listy svou přátel*. Orbis, Praha 1950.

- Šnajdar, H.: Stoletou krasavici Lucernu hrála poprvé „zlatá kaplička“. *Noviny Náchodská*, 14, 2005, s. 7.
- Televize mezi Vánoce a Silvestrem. *Práce*, 23, 1967, s. 2.
- Träger, J.: *Jiráskova Lucerna*. Orbis, Praha 1953.
- Tureček, D.: Pohádkové drama. *Divadelní revue*, 3, 2001, s. 54–58.
- Urbanová, A.: Věrnost nebo setrvačnost? *Kulturní tvorba*, 2, 1964, s. 14.
- Vojta, M.: Zápasíme o českou klasiku. *Tvorba*, 1976, s. 2.
- Vorlíčková, M.: Tou cestou jsem šel. Nástin životopisu Aloise Jiráska, 3. díl. In: *Sborník společnosti Aloise Jiráska III*. Orego, Říčany 1998.
- Vydra, V.: Hercova Lucerna. *Národní divadlo*, 28, 1952, s. 14–16.
- Webové stránky festivalu Jiráskův Hronov, www.jiraskuvhronov.cz, [cit. 29. 4. 2012].

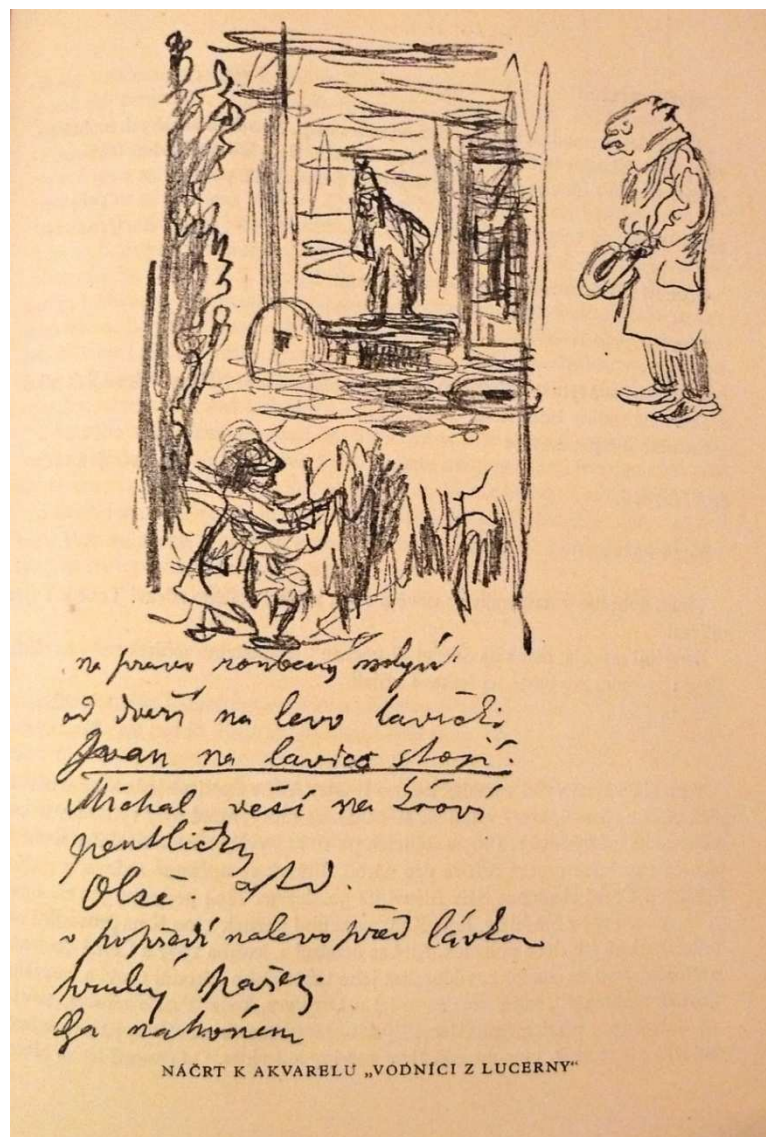
Příloha

Obr. 1: Titulní strana rukopisu divadelní hry Aloise Jiráska *Lucerna*.
(zdroj: Památník národního písemnictví, fond Jirásek Alois, Rukopisy)

Obr. 2: Plakát divadelní hry *Lucerna* – premiéra 17. listopadu 1905.
 (zdroj: <http://www.aloisjirasek.cz/fotografie>)

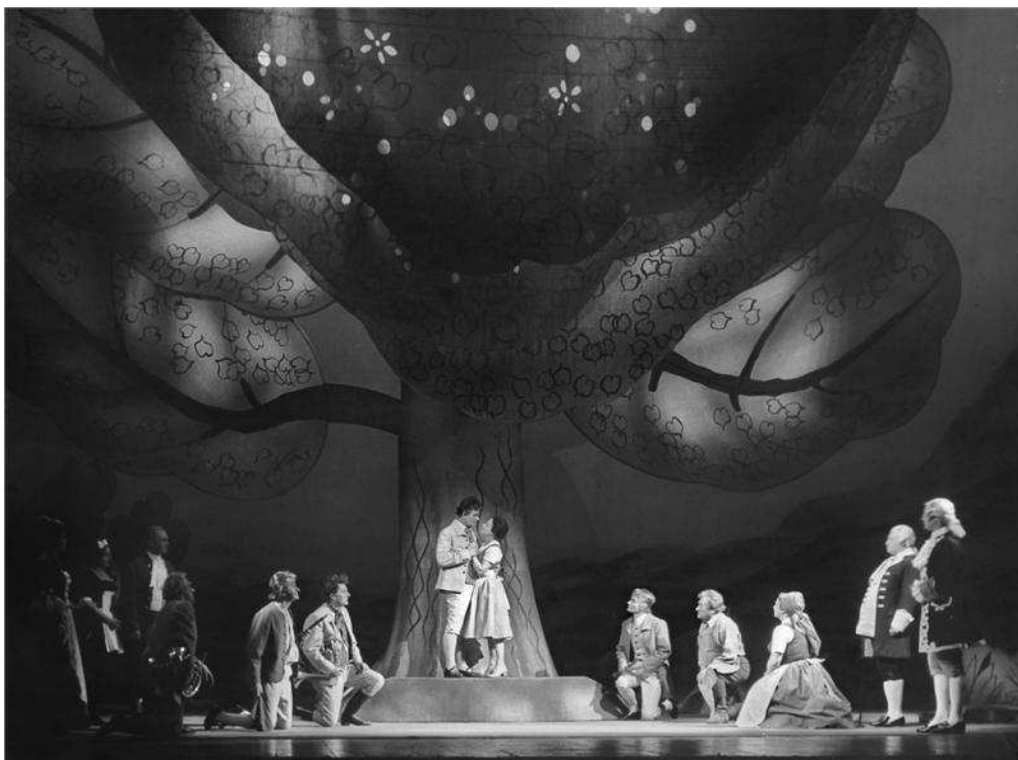
Obr. 3: Náčrt Mikoláše Aleše k druhému jednání *Lucerny s vodníky*.

(zdroj: Svoboda, E. (eds.): *Aleš a Jirásek. Listy svou přátel*. Orbis, Praha 1950.)

Obr. 4: Z premiéry *Lucerny* 17. listopadu 1905, Jindřich Mošna (vodník Michal), Rudolf Innemann (vodník Ivan).

(zdroj: <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, heslo „Alois Jirásek: Lucerna 1905–1914“)

Obr. 5.: Závěrečná scéna *Lucerny* v premiéře 30. dubna 1964, výprava Karla Svobinského.

(zdroj: : <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, heslo „Alois Jirásek: Lucerna 1964–1968“)

Obr. 6.: Scéna *Lucerny* z roku 2008, výprava Aloise Mikulky a Aleše Votavy.

(zdroj: <http://db.divadelni-ustav.cz>, heslo: „Lucerna 2008“)

Obr. 7: Televizní inscenace *Lucerny* Františka Filipa z roku 1967: kněžna Vlasta Fialová, mlynář Radoslav Brzobohatý, Hanička Jaroslava Obermaierová.

(zdroj: <http://www.csfd.cz>, heslo „Lucerna TV film“)

Obr. 8: Z Dvořákovy adaptace *Lucerna aneb Boj o lípu*.

(zdroj: <http://www.josefdvorak.cz/>, *Lucerna aneb Boj o lípu*)

English Summary

The Metamorphoses of Alois Jirásek's stage play *The Lantern*.

Alois Jirásek is without any doubt one of the most important and most known Czech authors. An indivisible part of Jirásek the author is Jirásek the playwright. Jirásek's eighth play, *The Lantern*, shows an appropriately chosen genre, style of humour and a portrayal of problems and situations in our society that all make it a play that is regarded as a national treasure and which the audience has adopted as their own and which they still watch today.

To be able to understand the significance, timelessness and popularity of Jirásek's most sought-after play it is necessary to consider the situation and conditions in which this piece came into existence. The play depicts general tendencies in the cultural development of Czech theatre, and of the genre to which *The Lantern* is usually placed. The Genesis of *The Lantern* was not easy. In the second chapter of this thesis the complicated development, from the first idea and inspiration, through the preparations, and then the birth of the play is reconstructed using archive sources. *The Lantern* started a journey that, as yet, has no end on 17th November 1905 – its premiere. The first performances outside of Prague were in Plzeň and in Jirásek's native soil in the same year of the premiere. In the following ten years the play was performed seventy times in Národní Divadlo, the National Theatre. Once, it was presented again after only six months with new staging. Its hundredth performance was in the National Theatre in 1921 for the occasion of the author's 70th birthday. On the stage of the National Theatre the play was produced twelve times. It became immensely popular almost from day one. In every era this dramatic fable managed to encourage via its sense of humour or its quintessential Czechness, whether it was in the time of its birth, during the anguish brought by two world wars, or during the decades of a totalitarian regime. It witnessed several historic moments, opened new theatres and culture centres, honoured state or other holidays, celebrated anniversaries of cities, organizations, institutions, clubs or other jubilees.

The play has been performed by companies in many city theatres and by amateur companies. At the beginning of this century *The Lantern* was changed in ways that the author might not have welcomed. *The Lantern* entered the new millennium innovated and enriched by new interpretations that bring it up to date with the present world. During its history it was not performed only in traditional staging, with respect to the author's style and language, but also in experimental or grotesque versions that were not always successful. Different from all other productions is an adaptation called *The Lantern: The Battle for a Linden*. It was performed by Josef Dvořák's Theatre Company in 1992. The adaptation was done by Josef Dvořák and Pavel Fiala with the kind permission of Alois Jirásek. This adaptation is labelled as a comedic variation. It is a parody that uses language and situational humour, and in which emphasis is put on the erotic content. Dvořák's present day political satire cannot be associated with Jirásek's *The Lantern*.

This thesis summarised all metamorphoses of *The Lantern*. Its popularity and musicality led to its perpetual presence, whether on the silver screen, gramophone discs or newly on the internet. There are two film adaptations – one, a silent adaptation, and the other utilizing a soundtrack. In 1967, a TV production was made. As early as 1923 an opera of *The Lantern* by Vítězslav Novák was premiered.

Even though *The Lantern* might be perceived as an antiqued and outdated drama, it still belongs to, and will belong to, the golden collection of Czech drama.